

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRIMÁRNÍ PEDAGOGIKY

Bc. Simona Profantová, DiS.

Ročník II. – kombinované studium

Obor: Předškolní pedagogika

**STÁTNÍ ZÁMEK RÁJEC NAD SVITAVOU OČIMA PŘEDŠKOLNÍHO
DÍTĚTE**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: Mgr. Alena Vavrdová, Ph.D.

Olomouc 2010

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Ráječku dne 25.6.2010

Podpis _____

Poděkování:

Děkuji Mgr. Aleně Vavrdové, Ph. D. za odborné vedení diplomové práce a podporu, kterou mi během zpracování poskytla.

Dále bych ráda poděkovala Státnímu zámku Rájec nad Svitavou a Mateřské škole Doubravice nad Svitavou, jež mi umožnili realizovat projekty a všem, kteří mi věnovali svůj čas a cenné informace.

Obsah:

1	Úvod	- 6 -
2	Vymezení předškolního období dítěte.....	- 7 -
2.1	Tělesný a pohybový vývoj.....	- 7 -
2.1.1	Lateralita	- 8 -
2.1.2	Sebeobsluha a samostatnost.....	- 9 -
2.2	Psychický vývoj.....	- 9 -
2.2.1	Myšlenkové operace	- 10 -
2.2.2	Paměť a pozornost	- 11 -
2.2.3	Matematické představy	- 11 -
2.2.4	Zrakové vnímání	- 12 -
2.2.5	Sluchové vnímání	- 13 -
2.2.6	Prostorové vnímání	- 13 -
2.2.7	Časové vnímání.....	- 14 -
2.2.8	Fantazie.....	- 15 -
2.2.9	City, vůle.....	- 16 -
2.3	Kulturní vývoj.....	- 18 -
2.4	Sociální vývoj	- 19 -
2.5	Řeč	- 20 -
2.6	Hra	- 22 -
2.6.1	Formy hry	- 23 -
2.6.2	Znaky hry.....	- 24 -
2.6.3	Pravidla hry.....	- 25 -
2.6.4	Základní druhy her v předškolním věku	- 26 -
2.6.5	Potřeba hrového partnera.....	- 27 -

2.6.6	Hračka.....	- 28 -
2.7	Kresba v předškolním věku	- 29 -
2.8	Význam pohádky	- 31 -
3	Kulturní život města Rájce – Jestřebí.....	- 33 -
3.1	Původ města.....	- 33 -
3.2	Folklor v Rájci-Jestřebí.....	- 34 -
3.2.1	Pohled do historie	- 35 -
3.2.2	Současné kulturní dění města	- 48 -
4	Vliv prostředí na zájem dítěte.....	- 53 -
4.1	Metoda pozorování	- 53 -
4.2	Metoda rozhovoru (interview).....	- 54 -
4.3	Projekt 1	- 56 -
4.3.1	Popis projektu 1	- 57 -
4.3.2	Záznam projektu 1	- 60 -
4.3.3	Závěr projektu 1	- 63 -
4.4	Projekt 2.....	- 64 -
4.4.1	Popis projektu 2	- 65 -
4.4.2	Záznam projektu 2	- 66 -
4.4.3	Závěr projektu 2.....	Chyba! Záložka není definována.
4.4.4	Vyhodnocení projektů.....	- 70 -
5	Závěr	- 71 -
6	Seznam použité literatury a pramenů.....	- 72 -

Přílohy

Anotace

1 Úvod

Tématem této diplomové práce je „*Státní zámek Rájec nad Svitavou očima předškolního dítěte*“. Vlivem mého pracovního působení se již několik let zabývám myšlenkou, jak maximálně zaujmout dítě předškolního věku v určitém prostředí. Mojí snahou je navázat na bakalářskou práci, v níž jsem vytvořila praktickou pomůcku pro dětské návštěvníky Státního zámku Rájec nad Svitavou – „*Návrh na syllabus pro předškolní děti*“. S tímto vytvořeným podkladem chci záměrně pracovat i nadále a ověřit si jeho funkčnost v praxi. Z osobního hlediska pro mě diplomová práce znamená efektivní využití získaných vědomostí během studia, praktických dovedností, které jsem nabyla v tomto oboru, s propojením mých dosavadních pracovních možností a zkušeností.

Hlavním cílem je aplikace syllabu pro předškolní děti do praxe a pozorování jejich zájmu z pohledu učitelky mateřské školy.

Diplomová práce je členěna na dvě části – teoretickou a empirickou. V teoretické části popisuji období předškolního věku dítěte jako jedno z nejdůležitějších v životě člověka, s důrazem na jeho kulturní vývoj. Zaměřuji se také na význam pohádek a vývoj hry v tomto specifickém období, které je mi především profesně velmi blízké.

Dále se věnuji popisu kulturního dění ve městě Rájec-Jestřebí v širším pojetí, neboť se zde nachází kulturně-historická památka – Státní zámek Rájec nad Svitavou.

V empirické části se zabývám pozorováním zájmu dětí v určitém prostředí, při vhodně podávaných informacích pro ně ve srozumitelné a věku přiměřené podobě. K tomuto průzkumu mě vedou profesní poznatky, které dosud byly získávány pouze nahodile, proto jsem se v rámci diplomové práce rozhodla získat je záměrně a cíleně.

Předškolní pedagog by měl nejenom dokonale znát zájmy a potřeby dítěte, ale také by ji měl umět přiměřeně rozvíjet s ohledem na jeho individuální možnosti. Z tohoto důvodu chci využít vlastní vytvořené pomůcky z bakalářské práce aplikované do praxe, abych zjistila zájem dětí ve vztahu k prostředí a abych zkvalitnila svou další pedagogickou činnost.

2 Vymezení předškolního období dítěte

Za předškolní období v širším slova smyslu je považováno celé období od narození až po nástup do školy. Ve většině vývojově psychologických publikacích je však tato etapa chápána jako věk mezi třetím a šestým rokem dítěte. Je to jedno z nejzajímavějších vývojových období člověka – čas neutuchající aktivity tělesné i duševní, velkého zájmu o okolní jevy, doba, která je nazývána obdobím hry. Celé předškolní období je charakteristické významnými změnami v různých oblastech biologického a psychosociálního vývoje, přičemž je nutné mít stále na zřeteli, že rozdíly mezi dětmi jsou značné.

2.1 Tělesný a pohybový vývoj

V období předškolního věku se zdokonaluje a roste kvalita pohybové koordinace. Pohyby jsou přesnější, účelnější, plynulejší. Dítě je hbitější, pohyby jsou elegantnější, dokáže v rámci společných činností s dospělými velmi dobře pozorovat a napodobovat sportovní aktivity. Je to vhodný začátek pro zahájení sportů, jako je lyžování, plavání, jízda na kole.

Motorický vývoj souvisí s celkovou aktivitou dítěte mezi třetím a šestým rokem, s možností pohybu a podmínkami, které dítěti vytváříme pro rozvoj motorických schopností a dovedností.

Pohybová koordinace se také projevuje ve schopnosti plné sebeobsluhy – dítě se samostatně obléká a svléká, uklízí a skládá si věci, zavazuje tkaničky, samostatně pečuje o svou hygienu.

Rovněž dochází k dalšímu rozvoji jemné motoriky, která je však značně determinována osifikací ruky. V tomto období si dítě rádo hraje s různými materiály – plastelínou, knoflíky, kostkami, kamínky, látkou, korálky. V činnostech zapojuje často hmat, různě řadí a porovnává.

V předškolním období se také mění tělesné proporce. Trup, který byl dosud spíše válcovitý, se stává plošším a hrudník se zřetelněji odlišuje od břicha. Svalové tkáně přibývá, zvláště u chlapců, tukové spíše ubývá. Organismus roste poměrně rychle (5-10 cm ročně), jisté zpomalení se projevuje v přibírání na hmotnosti (2 - 3 kg ročně). Probíhá perioda růstu – jedná se o tzv. období první vytáhlosti. Vzrůstá výkonnost i různých vnitřních orgánů, zejména srdce a plic.

Vzhledem ke zvláštnostem dýchacího ústrojí jsou děti předškolního věku náchylné k chorobám dýchacích cest.

„Zda tělesný vývoj odpovídá věku, a to nejen výškou a hmotností, nýbrž také proporcemi, můžeme odhadnout podle tzv. filipínské míry: dítě si má přes vzpřímenou hlavu dosáhnout na ušní lalůček (jde o poměr délky paže k velikosti hlavy).“¹

Velký význam mají tělesné individuální rozdíly. Nejde však jen o tělesnou výšku, nýbrž také o tělesnou přitažlivost a krásu, které mají vliv na oblibu mezi vrstevníky.

V dětském kolektivu hrají v tomto věku roli patrně jen závažnější estetické vady jako např. rozštěp patra („zaječí pysk“) nebo tělesné vady, a ovšem vážnější smyslové vady, jež dítě handicapují po mnoha stránkách.

2.1.1 Lateralita

„Kolem čtvrtého roku věku dítěte se vyhraňuje lateralita a dítě v návaznosti na dominanci hemisféry je buď pravák, nebo levák.“²

Lateralitou rozumíme přednostní užívání jednoho z párových orgánů, tj. asymetrii párových orgánů hybných (ruky, nohy) nebo smyslových (oko, ucho).

Posuzujeme-li různé párové orgány, zjišťujeme, že se lateralita nemusí vždy shodovat, např. pravá ruka a levé oko. V těchto případech hovoříme o překřížené lateralitě. Je-li lateralita ruky a oka shodná, hovoříme o lateralitě souhlasné.

Podle Sováka rozlišujeme lateralitu tvarovou nebo funkční. Tvarová lateralita je zřejmá např. při porovnání pravé a levé poloviny obličeje, které u žádného člověka nejsou zcela stejné. Lateralita funkční se projevuje přednostním užíváním jednoho z párových orgánů, který pracuje rychleji, lépe, kvalitněji. Asymetrie v oblasti motorické se projevuje nejen u horních a dolních končetin, ale též např. u mimického svalstva v obličeji. Rozlišujeme několik typů laterality.

Typy lateralit:

- praváctví
- leváctví
- ambidextrie (tj. nevyhraněná lateralita)

¹ Říčan, P. Cesta životem. Praha: Portál. 2004. s.120.

² Mertin, V., Gillernová, I. Psychologie pro učitelky mateřské školy. Praha: Portál. 2003. s.12.

Lateralita není návyk ani zlozvyk. Je odrazem dominance, tedy vedoucí role jedné z mozkových polokoulí řídit nejvyšší výkony člověka, tj. i řeč. Leváctví je přirozeným projevem lateralit, tak jako praváctví. Potlačíme-li aktivitu vrozené vedoucí ruky, potlačíme tak i rozvoj řeči. U dítěte může pak dojít k nejrůznějším poruchám řeči. Proto je vhodné v předškolním období provést orientační vyšetření lateralit. Testy pro zjištění lateralit vypracovali např. Sovák, Matějček a Žlab. (viz příloha č.1)

2.1.2 Sebeobsluha a samostatnost

Zvládnutí hygieny, oblékání, stolování je důležitým prostředkem k autonomii a kompetenci, zároveň je také jejich projevem. Autonomie představuje snahu o samostatnost a o realizaci vlastního přínosu ve vývoji a učení. Kompetence zahrnuje sebedůvěru, důvěru ve vlastní schopnosti.

Dítě má přirozenou tendenci k pohybu, činnosti, napodobování, nezávislosti. Tuto vývojovou potřebu bychom měli zachytit a využít k nácviku samostatnosti v sebeobsluze.

„Zvládání sebeobslužných dovedností a vytváření správných návyků souvisí s celkovým vývojem dítěte, s mírou zralosti v dílčích oblastech, jako je vnímání, motorika, vizuomotorika, s jeho osobnostními charakteristikami (např. temperament, impulzivita, trpělivost, vytrvalost, schopnost soustředění, odolnost vůči zátěži apod.).“³ Důležitou roli hrají rodiče, jakým způsobem a nakolik se dítěti v této oblasti věnují, přičemž je nutné podpořit přirozený vývoj dítěte a respektovat individuální rozdíly.

2.2 Psychický vývoj

Výrazného pokroku dosahuje dítě v období předškolního věku především v oblasti myšlení, paměti a pozornosti. Celý vývoj směřuje k dosažení psychické, sociální a tělesné zralosti, která je nezbytná ke vstupu do školy.

³ Bednářová, J., Šmardová, V. Diagnostika dítěte předškolního věku. Brno: Computer press, a. s. 2007. s.62.

2.2.1 Myšlenkové operace

Základní stádia vývoje myšlení vycházejí ze tří druhů lidské činnosti: hry, učení a práce. Každé nižší stádium myšlení je přípravou pro vznik vyššího stadia.

V raném dětství převládá myšlení situační, tj. myšlení těsně spojené s činností, kterou dítě právě koná. Dítě ještě nepřemýšlí o tom, co bylo dříve a co bude později, a jeho myšlení není plánem jednání jako u dospělého. V raném věku zůstává převážně konkrétně názorné. Konkrétnost myšlení mu však nebrání, aby řešilo i poznávací úkoly. V předškolním věku se začíná u dětí rozvíjet příčinné myšlení. Dítě ovšem chápe vztahy mezi věcmi podle jejich vnějších znaků a povrchních analogií a přitom se snadno přiklání k vysvětlení, že všechno se děje pro jeho osobní zájmy.

Ve čtvrtém a pátém roce se objevují první elementární soudy induktivní a o něco později deduktivní, které však zpočátku mají ještě zcela konkrétní ráz. Abstraktně logické soudy se objevují až ve školním věku a dokonalosti dosahují až v dospělosti.

Dítě se neopírá o pojmy, ale zatím jen o pseudopojmy. Zatímco pojmy jsou založeny na vytřídění určité skupiny jevů podle podstatných, všem jejím položkám společných znaků, pseudopojmy dítě vytřídí dle znaků, které mu jevově imponují, jsou mu nějak nápadné. V této souvislosti se mluví o myšlení ovlivňovaném fyziognomickým nebo také impresivním vnímáním.

Myšlení se důsledně neopírá o trvalost předmětu v prostoru a čase, což souvisí s neschopností explorační - nahlížení na určitou věc z různých úhlů, posuzování z různých stanovisek (např. přesypeme-li korálky z širší nádoby do užší, dítě je přesvědčeno, že je jich nyní více).

„Myšlení je egocentrické, antropomorfní. Jak určitá věc dítě zaujala nebo jak si přeje, aby něco bylo, tak to také je (např. zvířátko, která má rádo, žije v rodinách jako ono samo).“⁴

Dále je myšlení magické. O tom, co se bude dít, rozhodují přání. Zlé či dobré skutky jakýmsi tajuplným mechanismem přinášejí odměnu či potrestání. Tomu odpovídá záliba dítěte předškolního věku v pohádkách, sklon navazovat na pohádky vlastním pohádkovým vyprávěním.

⁴ Helus, Z. Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče. Praha: Portál. 2004.

2.2.2 Paměť a pozornost

Úmyslná pozornost je ještě v předškolním období tak nestálá, že není bez pokynů dospělých možná. Kolektivní hry s přesnými pravidly, plnění jednoduchých pracovních úkonů a posléze učení vedou k tomu, že dítě začne postupně soustřeďovat pozornost nejen na to, co je právě zajímavé, ale i na to, co vyžadují pravidla hry nebo úkolu. Plně se však úmyslná pozornost rozvíjí až ve školním věku. S rozvojem pozornosti roste schopnost bezděčného zapamatování a vzpomínky na zážitky tohoto období se uchovávají až do dospělosti. Úmyslné pamatování a záměrné vybavování představ je vázáno zpočátku jen na zájmy dítěte. Zájem bývá obrácen na formu zapamatovaného a teprve později na jeho obsah. Představy dětí se liší od představ dospělých menší úplností a přesností, které se dosahuje až během vyučování. V předškolním věku převládá názorná (smyslová) paměť a ještě v mladším školním věku převažuje schopnost vybavování bez dodatečného myšlenkového zpracování, sklon k učení z paměti. To souvisí se schopností záměrného vybavování představ, která spadá už do školního věku, ale musí být rozvíjena i v předškolním období.

2.2.3 Matematické představy

Matematické představy jsou výrazem rozvoje myšlení, logického uvažování. Z hlediska vývoje dítěte a jeho rozvoje matematických schopností a dovedností je velice důležitá úroveň rozvoje motoriky. Manipulace s předměty umožňuje ucelenější vnímání jejich velikosti, hmotnosti, tvaru, množství. Pro předškolní dítě je potřebné, aby práci s obrázky a pracovními listy předcházela a doplňovala manipulace s konkrétními, každodenními předměty.

S rozvojem motoriky úzce souvisí prostorové vnímání. Správně vnímat prostor je předpokladem pro geometrii a aritmetiku. Dítě získává prostorové představy, osvojuje si pojmy související s uspořádáním prostoru (např. nahoře, dole, vpředu, vzadu apod.). Uspořádání prostoru má těsnou souvislost s vnímáním času, časové posloupnosti.

Na rozvoji matematických představ se dále významnou měrou podílí úroveň rozvoje řeči, porozumění slovům, jejich významu i jejich následné aktivní používání. Dítě potřebuje plně rozumět a v praktickém životě používat pojmy, které vedou k porovnávání, srovnávání a posléze vytvoření představy množství, k abstraktnímu myšlení.

Vliv má i úroveň rozvoje zrakového vnímání – uvědomění si části a celku, rozlišení detailu, poloh předmětu, obrázků, dále pak úroveň sluchového vnímání a vnímání rytmu.

Soubor výše popsaných schopností a dovedností tvoří základ tzv. předčíselných představ, které jsou předpokladem porozumění matematickým pojmům, symbolům a vztahům mezi nimi. V průběhu vývoje se vytvářejí i další myšlenkové postupy. Dítě si osvojuje pravidla, dle kterých předměty porovnává, třídí a řadí.

Na základě předčíselných představ se budují číselné představy – určování množství, chápání číselné řady a číselných operací.

2.2.4 Zrakové vnímání

Zrak je prostředkem poznávání hmotného světa i komunikace. Zrakové rozlišování úzce souvisí s konstantností vnímání. Konstantnost vnímání je spojena s chápáním trvání objektů. Až později v předškolním věku je dítě schopno více vnímat a uvědomovat si polohu předmětu v prostoru. Nejdříve odlišuje horno-dolní postavení, až později postavení vpravo-vlevo.

Vnímání polohy předmětů závisí i na zkušenostech dítěte. Musí mít pozorováním ověřeno, že pro některé předměty je charakteristická určitá poloha (např. strom má kmen dole, korunu nahoře). Pro zrakové vnímání v předškolním věku je typický konkrétní obsah. Pro tří- až čtyřleté dítě často není kruh kruhem, ale míčem, kolem od auta, hlavou..., až v předškolním věku je schopno přesněji vnímat tvary.

Typické v tomto období je vnímání se zaměřením spíše na celek než na detail. Vnímání celku předchází vnímání jednotlivých částí. Tento poznatek má podstatný význam pro sledování vývoje části a celku, zrakové analýzy a syntézy.

Důležité je také sledovat a stimulovat pravidelnost očních pohybů žádoucím směrem pro následný správný nácvik čtení, kdy dítě potřebuje sledovat text odshora dolů a zleva doprava s pravidelným posunem očí po řádku.

Rozvíjí se také zraková paměť, která je následně ve školním věku nezbytná pro správné zapamatování a vybavování symbolů – písmen, číslic.

2.2.5 Sluchové vnímání

Sluch je jedním z prostředků komunikace, významnou měrou ovlivňuje rozvoj řeči a tím i abstraktní myšlení.

Při sledování sluchového vnímání se nezaměřujeme na slyšení ostrosti zvuku, ale posuzujeme zejména úroveň fonematického uvědomování, které má významnou roli při rozvoji řeči a čtenářských dovedností.

K větší diferenciaci zvuků, elementů řeči dochází zejména v předškolním období. Zdokonaluje se vnímání figury a pozadí – zaměření pozornosti a vyčlenění některých zvuků z pozadí. Čím je pozadí členitější, sycené mnoha zvuky a hlukem, tím hůře dítě zaměřuje pozornost na požadované sluchové vjemy. To, co je často považováno za neposlušnost (např. „Ty mě neslyšíš? Už jsme ti to říkali třikrát.“), může být neodlišení zvukové figury a pozadí, přesycení zvukovými podněty.

S větší koncentrací pozornosti se rozvíjí záměrné naslouchání. Dítě dokáže naslouchat a postupně rozlišovat zvuky ze svého okolí. Před nástupem do školy je důležité umět vyslechnout pohádku nebo příběh.

Rozvíjí se sluchová analýza a syntéza. Okolo pěti let dítě vyděluje jednotlivé hlásky, nejprve jsou to počáteční hlásky slov, později koncové hlásky. Uvědomit si postavení hlásky uprostřed a posléze rozhláskovat celá slova je proces dlouhodobější.

V úzkém vztahu k výslovnosti je sluchová diferenciaci, rozlišení. Pro správnou výslovnost musí dítě odlišit jednotlivé hlásky – sykavky, měkké a tvrdé souhlásky, znělé a neznělé souhlásky, krátké a dlouhé samohlásky. Dobře je diferencovat je důležité pro psaní a čtení. Rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek úzce souvisí s vnímáním rytmu.

Pro učení v předškolním věku i pro další život potřebujeme zachytit, zpracovat a uchovat informace přicházející sluchovou cestou – sluchová paměť.

2.2.6 Prostorové vnímání

Představu o uspořádání prostoru kolem nás získáváme pomocí zrakových, sluchových, pohybových, hmatových vjemů a jejich kognitivním zpracováním. Vytváření představy prostoru a pojmenovávání prostorových vztahů je proces dlouhodobý.

Senzomotorické vnímání, které zaměřuje pozornost na podněty z okolí, je základem pro utváření prostorových představ a pojmenovávání prostorových vztahů. Nejdříve dítě chápe a posléze zařadí do aktivního slovníku pojmy nahoře – dole, později přidá pojmy vpředu – vzadu, okolo pátého roku pojmy vpravo – vlevo.

Představy o prostoru zahrnují nejen vnímání prostoru vymezení třemi osami (horno-dolní, předozadní, pravo-levou), ale i odhad a zapamatování si vzdálenosti, porovnávání velikosti objektů, vnímání části a celku, vzájemný poměr velikostí jednotlivých částí a celků, jejich uspořádání – zde je významná souvislost s časovým vnímáním. Pojmy první, poslední lze těžko odloučit i od vnímání času, časové posloupnosti. Vnímání části a celku je úzce spojeno s rozvojem zrakové analýzy a syntézy.

Vnímání prostoru, zpracování a zapamatování si prostorových vztahů má významný přínos pro mnoho činností. Zejména je to orientace v prostředí, ve kterém jedinec žije, přizpůsobení se prostředí a jeho účelné využití. Prostorové vnímání se podílí i na koordinaci pohybů a vzájemně se ovlivňují.

2.2.7 Časové vnímání

Vnímání času se u dítěte rozvíjí velice pozvolna. Předškolní dítě žije především přítomností. Pokud je zaujaté nějakou událostí, činností, plně ji prožívá, nemyslí na následné dění či povinnosti. S ukončením nespěchá jen proto, že má následovat jiná činnost, např. odchod z mateřské školy.

Vnímání plynutí času je pro předškolní dítě vymezeno událostmi, které ho obklopují, které se pravidelně střídají – charakteristické činnosti pro den, noc, ráno poledne, večer. Uvědomování si jednotlivých časových celků je velice subjektivní, zkreslené, závislé na prožívání aktuální situace. Příjemné situace plynou rychle, nepříjemné jsou zdoluhavé. Čím je časový úsek delší, tím je pro dítě obtížnější vytvořit si představu trvání daného úseku.

Dítě žije přítomností, minulost a zejména budoucnost jsou pojmy, které si obtížně představuje. Čím je cíl vzdálenější, tím je jeho realizace a hodnota méně představitelná.

S vnímáním plynutí času úzce souvisí vnímání časové posloupnosti, časového sledu, uvědomování si příčiny a následku, začátku a konce. Čím je dítě starší, tím lépe dokáže ze sledu událostí vyvodit událost následnou, situaci očekávat a být na ni připraven. Tento algoritmus

usnadňuje každodenní činnosti, dává dítěti jistotu a bezpečí. Současně s přibývajícím věkem dítě dokáže zpracovat více informací následně za sebou.

2.2.8 Fantazie

„Fantazie je v předškolním věku velmi živá a projevuje se zejména zálibou v pohádkách. Přes pozoruhodné pokroky v poznávání zůstává pro dítě v okolním světě hodně nevysvětlitelného. Vidí následky, ale nezná příčiny nebo mu je dospělí nedovedou přiměřeně vysvětlit. Přirozený sklon k personifikaci - magickému myšlení - je přivádí k tomu, že příčinu takových jevů vidí v působení tajemných bytostí.“⁵ Magické myšlení malého dítěte není však ničím nežádoucím. Dítě usiluje o úplnost svých představ o světě, a protože nechápe přírodní síly, různé zákonitosti a abstraktní pojmy, dosazuje si za ně tajemné bytosti (např. dobrá víla, čarodějnice atd.).

Dětská fantazie se vyznačuje konkrétností, citlivostí a svérázností, není dosud zatížena kritickým myšlením. V tomto věku ještě zasahuje nadvláda fantazie i do myšlení a uplatňuje se zvláště v oblasti prožitkové orientace, tvůrčích nápadů a hlavně v námětových hrách. Dětem srozumitelného fantazijního přetváření skutečnosti (zvětšování, zmenšování, ostrosti protikladů, přemísťování částí, analogií atp.) užívá i pohádka. Děti se nechávají unášet fantazií a emocemi, dokonce i při vlastním líčení nějaké události, ať slovy či kresbou. Výsledkem bývá značně volný popis děje s upravenými a vymyšlenými pasážemi. Tento projev nelze chápat jako „lhaní“, neboť dítě si vytváří svět blízký svým představám a svému srdci. Jeho imaginaci charakterizuje volné řazení zážitků, jdoucích vedle sebe a snadno přecházejících v jiné. To je principem i pozdější tvořivosti.

Fantazie je ovlivňována citovými vztahy. Dítě vlastní zážitky vlivem negativních nebo pozitivních citů zveličuje, slyšené příhody reprodukuje, jako by je samo prožilo. Čtyřleté děti dávají ještě jevům okolního světa tajuplný ráz. Typický je dále animismus a antropomorfismus (děti ožívují neživé předměty, připisují zvířatům lidské vlastnosti), jež ustupují do pozadí až koncem předškolního věku a chápání světa se stává postupně reálnější.

⁵ Teyschl, O., Braněcký, Z. Duševní vývoj a výchova dítěte. Praha: Orbis. 1973. s.162.

2.2.9 City, vůle

Citové projevy, které jsou v raném dětství vybavovány z první signální soustavy, jsou u větších dětí převážně určovány slovem slyšeným, viděným i psaným. To umožňuje rozvoj vyšších citů, který nastává hlavně ve školním věku. Citové zážitky dítěte vytvářejí základnu, která do značné míry určuje budoucí citové vztahy dospělého člověka.

Citové stavy působí do značné míry na všechny pochody vyšší nervové činnosti. Dítě tak prožívá city kladné – stenické (např. radost, spokojenost, sebedůvěra, hrdost), které podporují vychovatelnost dítěte a stimulují jeho aktivitu, a záporné city – astenické, které tlumí vnímavost dítěte pro vychovatelské zásahy a brzdí jeho aktivitu (např. hněv, žalost, strach, pocit méněcennosti).

Výchova musí být zaměřena tak, aby děti prožívaly co nejvíce citů stenických a co nejméně citů astenických. Nepotlačujeme citové projevy dětí, ale usměrňujeme je, učíme děti, aby v určité situaci reagovaly určitým citem (např. soustrast, rozhořčení). K tomu, abychom u dětí budili vyšší city, nestačí jen poučení a pokyny. *„Etické a estetické city vznikají osobní účastí dětí samých v takových životních situacích, kde se tyto city mohou samy vzbudit a dojít uskutečnění.“*⁶

Předškolní děti jsou velmi emotivní, jejich chování má expresivní charakter, který s věkem klesá. Citové reakce jsou neúměrné podnětům, které je vyvolaly. V chování se výrazněji projevuje hněv, strach, radost, stud a žárlivost. Dítě neumí tlumit ani zastírat své citové prožívání, a proto se okamžitě projevuje v jeho chování, zejména v řeči. Začátkem tohoto období převládají afekty, jimiž se emocionální napětí rychle vyčerpává.

Nesporná je také citová labilita. Emoce rychle vznikají a rychle se střídají krajně odlišné city. Dítě snadno přejde od smíchu k slzám.

Dalším důležitým znakem citů je sugestibilita. Dítě mění snadno své chování vlivem podnětů z okolí. Překážky či neúspěch v činnosti vyvolávají u dítěte mrzutost a zlost. Pokoření vede ke vzdoru a trucováním. Častý je výskyt negativismu. V této souvislosti s rozvojem osobnosti, s rozvojem „já“ se jedná o první období vzdoru.

Přirozená zvědavost podmiňuje rozvoj intelektuálních citů. Prvky estetického cítění se rozvíjejí především při vnímání hudby a pohádek, ale i při kreslení. Etické city v elementární

⁶ Teyschl, O., Braněcký, Z. Duševní vývoj a výchova dítěte. Praha: Orbis. 1973. s.163.

podobě se začínají projevovat kolem čtvrtého roku, kdy dítě začíná rozlišovat správné od nesprávného. Koncem tohoto období začíná dítě hodnotit své jednání, což svědčí o rozvoji mravního svědomí.

Dítě pro svůj citový vývoj potřebuje, aby je někdo chránil i hladil. Nedostatek těchto citových projevů ochuzuje citový vývoj dítěte a vede k citové deprivaci.

V sociálních citech převládá láska k rodičům. Prohlubuje se a stává se trvalejší. Jejím objektem se v tomto období stává i otec. Ve vztazích k sourozencům jsou citové vztahy velmi rozmanité, často se objevuje žárlivost. Před cizími dospělými je dítě ostýchavé. Ve vztahu k vrstevníkům začíná dítě projevovat sympatii či antipatii. Ve vztahu k dospělým se utvářejí mnohem intenzivnější citové vazby než k vrstevníkům.

Spoluhráče si dítě vybírá náhodně. Přítomnost spoluhráče a vytvoření vztahu k němu je krátkodobé a závisí většinou na vnějších okolnostech. Ke kolektivnímu citění dospívá dítě pouze náznakovitě. Pociťuje-li vůči spoluhráči antipatii, dostává se do konfliktu, který často přerůstá do agrese.

Koncem období se objevuje morální konformismus, pro který je příznačná snaha přizpůsobit se požadavkům osob z okolí, a to i tehdy, jsou-li v rozporu s morálními principy.

Vůle je schopnost jednat uvědoměle a cílevědomě. K volnému jednání dochází po předchozím uvědomění si cíle a promyšlení způsobu jeho dosažení. Rozhodujícím fyziologickým mechanismem je tu vnitřní útlum, který provádí jednak diferenciaci při rozhodování, jednak potlačuje všechny nežádoucí reakce na cestě k vytčenému cíli. Rozhodující je síla a vyrovnanost nervových pochodů.

Vůle dítěte v předškolním věku je slabá. Čtyřleté dítě dokáže jít za svým cílem nejvýše do druhého dne, šestileté již dovede určovat své činy vzdálenějšími motivy a dosahuje svého cíle i po týdnech. U dítěte v předškolním věku jsou společenské, mravní a kritické motivy dosud tak slabé, že nemohou mít vliv na rozhodování. Pravidelný styk s kamarády v mateřské škole a později ve škole vytváří u něho pozvolna schopnost podřizovat osobní snahy vůli kolektivu, ke kterému patří.

2.3 Kulturní vývoj

Děti v předškolním období rozvíjejí své individuální osobnostní vlastnosti, postupně se začleňují do společnosti a osvojují si různé složky její kultury, včetně umění. Umění bychom měli již od raného dětství v co největší míře využívat ve výchově dětí k jejich celkovému prospěchu. Přináší jim totiž četné zážitky radosti, humoru a přispívá k postupnému rozvíjení jejich kladného vztahu k této významné oblasti lidské kultury.

Prostředí, v němž děti žijí od svého narození, obsahuje vždy v různé míře kladné estetické vlastnosti, které mohou být obsaženy v běžně užívaných věcech (např. ozdobný hrnek), v umělecky ztvárněných hračkách, říkadlech, písničkách, obrázcích pro děti i v přírodních objektech jako jsou květiny, tvary a barvy ovoce, ptáci a jejich zpěv nebo krásná zvířata s hebkou srstí aj. Děti přicházejí každodenně do styku s estetickými vlastnostmi okolního světa, ty na ně působí a mohou ovlivňovat vývoj jejich estetického cítění a hodnocení.

Dětem v předškolním věku jsou přístupné umělecké výtvary, jejichž obsah je relativně jednoduchý a pochopitelný. Nejstarší děti předškolního věku jsou již schopny s potěšením vnímat i uměleckou tvorbu pro dospělé, pokud je pro ně vhodně vybrána.

Předpokládáme, že děti chápou umělcovo zobrazení skutečnosti v závislosti na úrovni rozvoje svých poznávacích procesů a v závislosti na celkovém rozsahu svých poznatků o světě. Přitom musíme brát v úvahu, že vnímání a myšlení dětí je v tomto období ještě ve srovnání s dospělými značně omezené, zkreslené a neúplné.

K oblíbeným dětským činnostem, které nám více či méně připomínají uměleckou tvorbu, patří zejména kreslení a malování, zpívání písniček vymyšlených dětmi, vyluzování tónů na různé hudební nástroje, rytmizace pohybů, slovní improvizace s verši nebo vyprávění různých příběhů. Děti při nich zacházejí s materiálem, z něhož umělci vytvářejí svá díla. Mezi těmito výtvary dětí a pravými uměleckými díly však existují velmi podstatné rozdíly.

Pro tvorbu dětí je příznačná nízká úroveň ve zpracování materiálu. V důsledku těchto nedostatků technického rázu dospívají děti často ke svéráznému způsobu zobrazení své představy. Dětská tvorba se dále vyznačuje impulsivností a bezprostředností. Děti si většinou své náměty dlouho nepřipravují a nejraději je hned realizují. Jejich výtvary bývají ovlivněny po stránce obsahové i formální okamžitou situací, materiálem i činnostmi druhých dětí.

Celkový kulturní vývoj dítěte je tedy ovlivněn prostředím, v němž dítě vyrůstá. Primární vliv na vývoj má také rodina a výchovné praktiky, které rodiče aplikují, dále možnosti a prostředky, které jsou dítěti nabídnuty, a v neposlední řadě také mateřská škola, jež může vhodným podnětným působením ovlivnit další kulturní vývoj dítěte.

2.4 Sociální vývoj

V celém procesu socializace dítěte předškolního věku dochází ke změnám ve třech klíčových rovinách.

Dochází ke zkvalitnění a vývoji sociální reaktivity. Tento vývoj probíhá plynule od narození, ale předškolní období prvně poskytuje dítěti odlišné vztahy s vrstevníky, dále s rodiči, prarodiči, širší rodinou, ale také se sourozenci a s cizími dospělými. Dítě má možnost procvičovat sociální aktivity, diferencovat a vytvářet kvality vyšší úrovně.

Dále dochází k vývoji sociálních kontrol, k přijímání norem společensky žádoucího chování. Je to postupný proces, kde se vyskytují značné interindividuální rozdíly především v návaznosti na rodinné prostředí a uplatňované výchovné přístupy.

Další významnou rovinou je osvojování sociálních rolí, které se děje uvnitř i vně rodiny. Uvnitř rodiny má dítě možnost pozorovat chování náležící k určitým rolím (chlapec, dívka, otec, matka), jehož uplatňování, trénování, modifikování se děje již i mimo rodinu, většinou ve skupině vrstevníků nebo v mateřské škole, kde má možnost srovnávání a korigování osvojených způsobů rolového chování. V předškolním období je dítě schopno samo jmenovat několik svých rolí a toto vědomí je významným krokem v procesu formování vlastní identity.

V tomto věku dochází k růstu významu vrstevníků, což umožňuje rozvoj kognitivních struktur, řeči a myšlení, rozvoj motoriky, dále také schopnost dítěte oddělit se od přímého „dohledu“ dospělého. Předškolák je sice dosud silně emocionálně vázaný na rodiče a rodinné zázemí, ale rád ho opouští za účelem kontaktu s vrstevníky, které potřebuje ke svým hrám. Ve vrstevnické skupině zkouší mimo rodinu to, co v ní odpozorovalo, různé role a formy chování, eviduje reakce okolí na ně. Učí se je modifikovat, zažívá situace, kdy skupinu řídí, kdy je skupinou odháněn nebo obdivován. Důležitý je i kontakt s dětmi různého věku, protože je třeba umět měnit role – podřídit se staršímu, pečovat o menší, prosadit se.

Kontakt s dětmi je důležitý také pro formování vlastního Já, pro vytváření schopnosti měnit úhel pohledu a stejnou situaci chápat z hlediska druhého pro ujasňování, jaký jsem, jak mě vidí ostatní, jaký bych chtěl být – nebo-li počátek rozvoje sebepojetí a sebehodnocení. Nejvýznamnějším vztahovým rámcem dítěte předškolního věku zůstává ale nadále rodina, která poskytuje zdroj jistoty, bezpečí, zázemí a bezvýhradného přijetí.

2.5 Řeč

Vývoj řeči a komunikace je jedním z nejdůležitějších momentů v rámci ontogeneze. Řeč je prostředkem komunikace, vztahů, spolupráce, usměrňování sociálních interakcí a zároveň také nástrojem myšlení. *„Zásadním obdobím pro vývoj řeči je období do šesti až sedmi let s tím, že nejprudší tempo je do tří až čtyř let. Raný vývoj řeči je podmíněn a ovlivněn motorikou, vnímáním a sociálním prostředím.“*⁷

*„V předškolním období převládá komunikativní složka řeči – řeč je především dorozumívacím prostředkem a sehrává významnou roli v procesu sociální integrace jedince do skupiny i v rozšiřování akčního prostoru v procesu interakce jedince s personálním i předmětovým prostředím.“*⁸ Rozvíjí se také kognitivní složka řeči, neboť s rozvojem řeči souvisí růst poznatků a zkušeností, které nemusí být vázány na bezprostřední vlastní zkušenost, ale na čtený text, verbální popis obrázků, rozvoj představivosti takto stimulované (např. dítě si umí představit slona, kterého nikdy reálně nevidělo, ale o němž má základní znalosti).

Dítě také dokáže jednoduchým způsobem vyjadřovat své pocity, prožitky, potřeby. Řeč je užívána i k regulaci chování. Dítě se často řídí instrukcemi převedenými do tzv. vnitřní řeči. Zvětšuje se rozsah i složitost vět, užívají se souvětí souřadná i podřadná, roste zájem dítěte o řeč – delší dobu je schopno poslouchat čtený text.

Rozdíl mezi dětmi v řečové produkci, chápání textu i zájmu o mluvené slovo je značný a velmi souvisí s možností dítěte být v kontaktu s dospělými a „mluvit“ s nimi.

U dětí v předškolním věku se výrazně obohacuje aktivní slovní zásoba. *„Před vstupem do školy používá dítě už kolem 3500 slov. Vzrůstá i sémantická přesnost používaných slov a značně*

⁷ Bednářová, J., Šmardová, V. Diagnostika dítěte předškolního věku. Brno: Computer press, a. s. 2007. s.28.

⁸ Šulová, L. Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum. 2004. s.70.

*se mění i struktura aktivního slovníku. Nejfrekventovanějšími slovy jsou podstatná jména a zájmena, výrazně se rozšiřuje používání předložek a spojek.*⁹

Řeč jako komplexní schopnost má složitější strukturu a lze ji rozdělit na několik jazykových rovin.

Foneticko-fonologická rovina: jde o sluchové rozlišování hlásek a jejich výslovnost (fonematickou diferenciaci a artikulaci). Dítě ze zvuků, které ho obklopují, postupně dokáže vyčleňovat hlásky mateřského jazyka (dítě rozlišuje všechny hlásky po šestém roce, horní hranice je sedm až osm let). Sluchové rozlišování je v úzkém vztahu k výslovnosti, protože dítě pro správnou výslovnost potřebuje rozlišovat nejen hlásky, ale také rozdíl mezi jejich správným a nesprávným zněním. Vývoj výslovnosti se řídí cestou nejmenší námahy (od hlásek artikulačně nejlehčích, např. P, B, M, T, D, N, až po hlásky artikulačně nejobtížnější, např. R, Ř, Z, S, C, Ž, Š, Č). Do pěti let považujeme dyslálii (nesprávnou výslovnost) za fyziologickou, od pěti do sedmi let za prodlouženou fyziologickou, po sedmém roce je již málo pravděpodobné, že se výslovnost upraví spontánně.

Morfologicko-syntaktická rovina: zahrnuje užívání slovních druhů, tvarosloví a větosloví (morfologii, flexi, syntax). S věkem se mění zastoupení jednotlivých slovních druhů, obvykle dítě nejprve užívá podstatná jména, potom slovesa, přídavná jména, osobní zájmena, číslovky atd.

Do čtyř let považujeme dysgramatismy (neobratnosti v tvarosloví či větosloví) za fyziologické. Pokud přetrvávají ve větším rozsahu i nadále, potom již mohou signalizovat opoždění v řečovém nebo dokonce v intelektovém vývoji.

Lexikálně-sémantická rovina: jedná se o pasivní a aktivní slovník, tj. o porozumění řeči (perceptivní složku) a vyjadřování (expresivní složku). Pro rozvoj řeči je důležité všechno pojmenovávat. Tím dochází k pevnému, jasnému spojení mezi předmětem, činností a slovem.

Pragmatická rovina: touto rovinou rozumíme užití řeči v praxi. Zahrnuje takové dovednosti, jako je vyžádání či oznámení informace, vyjádření vztahů, pocitů, prožitků, událostí, usměrnění sociálních interakcí.

⁹ Kuric, J. a kol. Ontogenetická psychologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 1986. s.139.

Vývoj řeči v každé z výše uvedených rovin má určitou posloupnost a také časovost. Posloupností se chápe daná schopnost, dovednost, jež se rozvíjí po krocích, postupně a v návaznosti od snadnější po obtížnější, od jednodušší po složitější.

Časovost znamená, že schopnost, dovednost nastupuje, resp. dítě k ní obvykle dozraje, v určitém věku, věkovém rozmezí. Vývoj jedince je individuální, mezi dětmi mohou být poměrně velké rozdíly v rozvoji slovní zásoby a ve výslovnosti.

2.6 Hra

„Hra je základním fenoménem existence, právě tak původním a svébytným, jako je smrt, jako je láska, jako je práce a jako je moc, ale není s ostatními základními fenomény spjata společným pachtěním za konečným cílem. Stojí zároveň proti nim – aby je tím, že je zpodobňuje, přijala do sebe. Hrajeme vážnost, hrajeme opravdovost, hrajeme skutečnost, hrajeme práci a boj, hrajeme lásku a smrt. A dokonce hrajeme ještě i hru.“¹⁰

Předškolní období je „zlatým věkem dětské hry“. *„Hra úzce souvisí s rozvojem motoriky a kognitivních struktur. „Její pestrost, spontánnost, zapojení dítěte, soustředění na ni závisí na mnoha činitelích předchozího i aktuálního vývoje, na vztazích a atmosféře v rodině, na dostatku času, kdy si může dítě hrát, na herních „kamarádech“, kterými mohou být vrstevníci, zvířata či jen skupina plyšových hraček.“¹¹*

Pro dítě tohoto věku je hra analogická pozdějšímu učení či ještě vzdálenější práci. To, jaké typy her dítě preferuje, často odhaluje, k čemu bude mít v dalším vývoji předpoklady.

Mělo by mít proto možnost hrát si často a spontánně. Projevit, co je baví, co mu jde, pro co má dispozice.

Názory na to, co je vlastně impulsem ke hře, jsou různé. Někteří pedagogové se domnívají, že pohnutkou je „neustálý hlad po kladných životních podnětech“, někdy „potřeba odpočinku“, jindy zas „potřeba estetického prožitku“. Zajímavé je také Freudovo pojetí hry jako autoterapeutického prostředku, neboť do mnohých her se podle něj podvědomě promítají i některá potlačená přání a snahy.

¹⁰ Chromý, Z. Moudrost podle abecedy. Brno: Unis Publishing s. r. o. 1997. s.144.

¹¹ Šulová, L. Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum. 2004. s.76.

Čím častěji si tedy dítě hraje, tím méně bývá údajně ohroženo neurózou. Hra je však pro děti přitažlivá pouze tehdy, probíhá-li v imaginárním světě „jakoreality“, ve kterém ani prohra či selhání tolik nebolí, je tedy také citovým tréninkem svého druhu.

Hra souvisí s rozvojem motoriky a kognitivních struktur, s motivačně-volními vývojovými faktory, s rozvojem a naplňováním sociálních vztahů.

„V rámci společných činností vidí dítě dospělého v reálné situaci v reálných vztazích. Kontakt s identifikačním vzorem umožní dítěti jasně formovat své chování, svou roli, anticipovat vlastní vývoj, vytvářet ideál Já, koncepci vlastního Já.“¹²

2.6.1 Formy hry

Formy dětské hry mohou být nejrůznější. Při některých hrách jde ještě o procvičování tělesných funkcí ve složitějších formách – funkční či činnostní typ hry. Jindy jsou hry zaměřeny na konstrukci nových věcí ze specifického materiálu (např. stavění z kostek, cílené stavby z písku či z plastelíny, znázorňování předmětů kreslením), kdy se jedná o konstrukční či realistický typ hry. V jiných případech dítě užívá předmětů v přeneseném významu a přeměňuje svět podle své představy (např. zachází s klacíkem jako s puškou) – iluzivní typ hry. Jindy si dítě samo nebo se spoluhráči hraje se sociálními rolemi, které pozoruje, ale které samo zastávat nemůže – úkolové hry.

Ve všech uvedených příkladech předškolních her lze pozorovat něco, co je odlišuje od funkčního předcvičování a pouhé experimentace. Jedná se o „zdvojení“ mezi skutečností a iluzí.

V předškolním věku začíná převažovat hra společná – asociativní. Její počátky se objevují po druhém roce věku dítěte, kdy si děti hrají na sdílených projektech a poskytují si k tomu i materiál. Typická je i hra kooperativní – organizovaná ve spolupráci, při níž jsou role ke společné hře rozděleny a každé dítě přispívá svým osobitým dílem ke společnému projektu. Úroveň hry a rozdělení rolí jsou závislé nejen na věku, ale i na dalších okolnostech. Děti, které chodí do mateřské školy, mají více příležitostí k nacvičování pozitivních způsobů spolupráce a dosahují v tomto směru obvykle vyšší úrovně.

¹² Mertin, V., Gillernová, I. Psychologie pro učitelky mateřské školy. Praha: Portál. 2003. s.19-20.

2.6.2 Znaký hry

Základní znaký hry mohou být určitými pozorovacími vodítky, dle kterých můžeme zjistit, zda si dítě skutečně hraje. Dle znaků můžeme reflektovat proces hry, kterou jsme s dětmi záměrně navodili, a tak si uvědomovat, jestli byla pro děti skutečně hrou.

Jedním z významných znaků, který se ve hře projevuje, je **spontánnost**, která je viditelná v přirozeném, aktivním chování, v bezprostředním jednání a různorodé improvizaci. „*Dítě dává ke hře nebo do jejího průběhu samo podněty, viditelně se uplatňují jeho vnitřní zdroje, stanovuje si své cíle a záměry, sděluje nebo vysvětluje svůj motivační kontext.*“¹³

Dalším znakem je **zaujetí hrou**, které má často podobu hlubokého soustředění na činnost, kdy dítě nevnímá okolí nebo nechce přijmout podněty, které jsou mu určeny a s jeho hrou nesouvisejí. Dítě dokáže svou hru bránit, nechce ji opustit a vyslovuje nesouhlas či nespokojenost s jejím přerušením.

Významnými znaký jsou **radost a uspokojení**. Dítě se může bez vnější příčiny usmívat, smát se nahlas, gesty a pohyby vyjadřovat radost, nadšení, spokojenost. Často je prožitek provázen samomluvou, která emoce konkretizuje a umocňuje.

Jedním ze znaků je také **tvořivost**. Značí nové, originální upravování a konstruování skutečností z okolního světa a jejich nové kombinování. Povaha tvořivosti je různorodá, od výrazových prostředků orientujících se na tělesnou a pohybovou tvořivost, přes vytváření fabulačních kontextů pro příběhy s vytvářením a volbou originálních rekvizit, hledání slovních spojení, novotvarů a jazykových výrazových prostředků, až po plošnou i prostorovou konstrukční tvořivost.

Velkou důležitost ve hře mezi třetím a šestým rokem má **fantazie**. Pomáhá překlenout omezení dětských možností, dovoluje zapojení a obohacení jejich představ a zkušeností, integruje jednotlivé poznatky, spojuje jednotlivé a ještě vágní poznatky.

¹³ Koťátková, S. Hry v mateřské škole v teorii a praxi. Praha: Grada Publishing, a.s. 2005. s.18.

Dominantním znakem hry je **opakování**, neboť se dítě ke hře, kterou si již vyzkoušelo, rádo vrací. Je spokojené, když se může znovu nacházet v situaci, kterou již prozkoumalo. Chce se vracet do konstrukce či příběhu, kde se již lépe orientuje nebo kde došlo ke shodě s druhými.

Velkým přelomem ve hře dítěte je **přijetí role**. Hra dostává další dimenzi, která se odvíjí od sebe k druhým. Jedná se o prozkoumávání jednání druhých, vyjadřování základních atributů jejich života a povolání. Dítě si vybírá a přetváří dle svého zájmu určité situace, zvolí si v nich svoji roli, naplňuje ji podle odpozorovaného a současně i podle své zkušenosti a představy, dále ji ověřuje ve vztahovém kontextu s ostatními rolemi.

2.6.3 Pravidla hry

„Pravidla vnímáme jako určitá vymezení, podle kterých se hra řídí, postupuje a podle kterých se hráči chovají. Základním rysem pravidel je dohoda, která může být např. jen aktuálně závazná, protože se vztahuje k průběhu právě realizované hry.“¹⁴

Společný prožitek přináší to, že všichni spoluhráči jsou schopni pravidla přijmout a dodržovat. Z náhodné skupiny se vytváří společenství, které něco významně spojuje.

Vyskytují se zde i tzv. **vnitřní pravidla hry**, která jsou zvnějšku málo čitelná. Dítě si samo určuje, podřizuje se jim, kontroluje je, mění nebo dodržuje. Jedná se o latentní stav iniciující schopnost později přijímat pravidla zvenčí. Dítě je již v těchto počátcích schopno určité sebekontroly ve vztahu k podřízení se vlastním pravidlům, která určují herní podstatu i proces.

Kolem pátého roku je dítě schopno vysvětlovat, obhajovat postupy a pravidla ve hrách. Objevuje se sebekázeň, aby svá pravidla dodrželo. Děti pocítují radost ze vzájemnosti a příslušnosti k dané skupině, ze společně přijímaných postupů, které je spojují.

V šesti letech si děti rády stanovují společná pravidla, dokáží se do nich vzájemně zasvětit, přijmout je a sledovat jejich dodržování. Objevují se ale ještě snahy posunout hranice pravidel ve svůj prospěch, protože vlastní zájem je velmi silnou motivací pro úpravu nějaké obecněji platné normy. V tomto období děti pravidla vyhledávají a chtějí se jim podřizovat. Zajímají se o různé hry s pravidly a přijímají nabízené hry iniciované dospělou osobou. S pravidly vniká do skupiny hrajících si dětí i určitý řád, který ovlivňuje strukturu hry, upravuje hierarchii rolí

¹⁴ Koťátková, S. Hry v mateřské škole v teorii a praxi. Praha: Grada Publishing, a.s. 2005. s.26.

a funguje jako více či méně závazná norma, jejíž dodržování je sledováno a vyžadováno. Jestliže se jedinec nepodřídí, je ze hry vyřazen nebo jsou mu za to stanoveny různé sankce.

Některé hry mají svůj vrchol kolem šestého a sedmého roku, následně postupně ubývají. V tomto věkovém období nastupují hry s pravidly, které se stávají i pro další období dětství velmi přitažlivé a jejich obliba přetrvává až do dospělosti.

„Pravidla zvnějšku jsou děti schopny přijmout pro hru na určitém stupni rozumového a sociálního vývoje. A to tehdy, dovedou-li jim porozumět, přijmout je za své, dodržovat je i přes případné překážky a mají-li potřebu mít ve hře spoluhráče.“¹⁵

2.6.4 Základní druhy her v předškolním věku

Hry pohybové:

- hry založené na pohybových aktivitách (např. jízda na koloběžce, škatulata, slepá bába)
- úkolem je cvičení motoriky a pohybové koordinace, smělost/bázlivost, pravidla chování, spolupráce, podřízení se kolektivu

Hry tématické (rolové hry):

- hraní na něco nebo na někoho (např. na doktora, na školu; děti vědí, že je to hra, „jenom jako“, ale prožívají ji doopravdy)
- improvizace podle skutečnosti
- předměty mají náhradní symbolický předem domluvený význam, projevuje se odraz a poznání společenských vztahů
- seznámení s činnostmi jednotlivých povolání
- prožívání různých životních rolí

Hry konstruktivní (konstrukční):

- hra, jejíž výsledkem je nějaký výtvar (např. stavebnice, stavby, hry na písku)
- činnosti dle vzorů nebo vlastní fantazie
- rozvoj tvořivé fantazie, myšlení
- zvýšení pozornosti, vytrvalosti, systematickosti

¹⁵ Koťátková, S. Hry v mateřské škole v teorii a praxi. Praha: Grada Publishing, a.s. 2005. s.27.

Hry didaktické:

- vždy používané za určitým cílem (obvykle výchovně vzdělávacím)
- hráče obvykle někdo vede
- úkolem je zvýšený rozsah vjemů, paměti, myšlení a obohacení slovní zásoby

2.6.5 Potřeba hrového partnera

V období předškolního věku nastupuje vrchol potřeby uplatňovat vzájemné vztahy a orientovat se v nich. Začíná se uplatňovat kooperativní hra, která je podmíněna schopností komunikovat porozumět druhému na dobré, pro děti uspokojivé úrovni. Objevují se v ní konflikty, hlasité výměny názorů, snaha se prosadit apod. Děti jsou v ní ale také schopny naslouchat připomínkám a názorům druhých a zakomponovat je do hry. Na základě společného zájmu jsou děti schopny vést dialog.

Spoluhrač nabývá na značné důležitosti. Etapa kooperativní hry přetrvává, jestliže jsou k tomu podmínky. Skupinky dětí jsou proměnlivé, někdy i uzavřené pro další zájemce, začleňují do sebe kolem pěti až sedmi komunikujících a kooperujících partnerů. Chlapecké hry se začínají odlišovat od dívčích, jsou živější, hlasitější a tvrdší. Od pátého roku je značný nárůst projevů soupeření. Dítě již dokáže druhého dobře pozorovat, je emotivně osloveno jeho dovednostmi nebo obsahem jeho sdělení a touží se mu nejen vyrovnat, ale proměnit situaci ve svůj prospěch. Je schopno upoutat na sebe pozornost, zlepšit svoje postavení ve skupině nebo ve vztahu k druhým.

Velmi zjevná začíná být potřeba vyniknout a zaujímat významnější roli. Tato potřeba je u každého jedince jinak silná. Při hrách v tomto věku je však všudypřítomná a děti se učí na dominanci druhých reagovat, usměrňovat ji, odvádět od ní pozornost jinými akcemi, a tak usnadňovat proces hry, což jim umožňuje rozšiřovat svoje sociální zkušenosti.

Pedagog by neměl jednoznačně zasahovat a potlačovat ve volné hře soupeřivost dětí. Snaha předstihnout druhého, mít více prostoru či výhodnější pozici je silný motiv, který hra umožňuje. Současně poskytuje i prostor učit se, jak na toto chování reagovat, situaci změnit, odmítnout aktéra nebo ho ze hry vyloučit či nepřijmout nepříjemné podmínky a ze hry odstoupit.

Spolupráce je oproti soupeřivosti dovednost, které se musíme učit. Ve spolupráci dítě uplatňuje a prožívá pozici dominantní i podřízenou. Přemýšlí, jak přispět svým podílem ke společnému

výkonu, sděluje své názory, naslouchá druhému, argumentuje a doplňuje. Kooperace se ve volných hrách objevuje po pátém roce a všude tam, kde děti mají zkušenosti se soužitím se sourozenci a vrstevníky.

Soupeřivost i spolupráce jsou základní principy aktivních skupinových činností a přinášejí odlišné druhy sociálních zkušeností. Rovnováha mezi nimi by měla být ve škole profesionálně zaručena, a protože kooperaci se musíme učit a soutěžení je nám více dáno od přírody, měla by se mateřská škola na rozvoj kooperace více zaměřit.

2.6.6 Hračka

Hračka je předmět ke hře dětí, který slouží k upoutání pozornosti dítěte, jeho zabavení, k rozvíjení jeho motorických a psychických schopností. Hračky existují již po tisíce let. Panenky, zvířátka, vojáčky a miniatury nástrojů dospělých jsou nacházeny v archeologických vykopávkách od nepaměti. Ve 20. století pak došlo k masové produkci hraček.

Z hlediska rozvoje dítěte jsou vhodné hračky tvárné, stačí i pouhá hmota: písek, papír, plastelína, těsto, moderní formy tvarovacích hmot různého složení. Následují jednoduché kostky, potom stavebnice s různými druhy „zámků“, které udrží složený tvar. Nejznámější a velmi oblíbená je stavebnice Lego, která je variabilní a flexibilní v rámci několika velikostí (podle věkových kategorií). Především u těchto základních hraček platí, že pokud je dítěti věnována péče s předvedením různých možností tvorby, dokáže se dítě brzy účelně zabavit samo a aplikuje své poznatky v dalších podobných činnostech.

Moderní elektronické hračky, zvířátka a figurky jsou především poplatné vlně reklam a pokud nemají širší možnost hry (např. převlékání panenky), dítě brzy omrzí nebo vyžaduje módnější záležitost. Jsou finančně nákladné a jejich vlastnictví má pro dítě především společensko-psychologický efekt.

Počet a druh hraček, které jsou trvale k dispozici, jsou faktory způsobující rozdíly, pokud jde o způsob a druh dětských her. Různé druhy hraček se liší v tom, nakolik povzbuzují nebo tlumí sociální kontakty. *„Zjistilo se, že předškolní děti mluví více při hře s panenkou a vybarvování omalovánek pastelkami, než když malují, vystřihují si nůžkami něco z papíru a prohlížejí si knihy.“*¹⁶

¹⁶ Millerová, S. Psychologie hry. Praha: Panorama, 1978. s.265.

Dobrá obeznámenost s předmětem, eventuálně na něj navazující příjemná či uklidňující asociace nebo fakt, že majitel označil věc jako „svou“ vlastní, jsou základní charakteristiky objektů používaných na hraní.

Požadavky na hračku:

- hledisko pedagogické – účelnost hračky z pohledu výchovy (stavebnice, variabilní hračky)
- hledisko výtvarné – estetická působivost (proporce, barevnost, uplatnění nových materiálů)
- hledisko hygienické – sleduje chemický účinek barev při styku s kůží a sliznicí úst, oblé tvary (vlastnosti použitého materiálu, možnost čištění)
- hledisko ekonomické – zda je konkurenceschopná

2.7 Kresba v předškolním věku

Dětská kresba či malba je nejčastěji užívaným prostředkem, nabízeným dítěti k vyjádření vlastního vidění světa, vlastních citů a blízkých lidských vztahů, k jejich ventilaci či symbolické proměně. Vedle svého diagnostického významu má značnou abreaktivní a komunikativní potenci tam, kde slova nestačí. Podobnou úlohu může plnit i tvoření z plastického či jinak tvárného materiálu, kde přistupuje abreaktivní a zážitková složka tělesného kontaktu s tvárnou hmotou, pronikání do její konzistence destruktivními a konstruktivními zásahy, s konečným vytvořením výsledku, který vznikl vyjádřením prožitků a vynaložením energie svého tvůrce.

„Pro dítě je kresba hrou a zároveň tím nejpřirozenějším vyjadřovacím prostředkem. Dítě kreslí stejně samozřejmě, jako my dospělí mluvíme.“¹⁷

Stejně rád jako s tužkou si předškolák hraje s barvami a pastelkami. Ve výtvarném projevu je realistou, který kreslí především to, o čem ví.

Norská psycholožka Helga Engová *„považovala za hlavní znaky dětského kreslení opakování (kresebný automatismus) a rozvíjení. Opakování bylo pro ni důležité nejenom pro upevnění získaných dovedností, ale také jako základ pro pozvolnou diferenciaci kreseb. Další zdokonalení kresby závisí podle Engové na tom, zda má dítě hojnost vjemů, jasnější a zřetelnější představy*

¹⁷ Říčan, P. Cesta životem. Praha: Portál. 2004. s.128.

*v jejich jednotlivé části, aniž se současně ztrácí přehled o celku, schopnost lépe uřadit představy a pohyby.*¹⁸

Dle německého psychologa Williama Sterna můžeme dětskou kresbu rozdělit do jednotlivých vývojových stádií:

- období bezesmyslných čmáranic
- období schematických kreseb
- stadium náhledového kreslení s plošným a prostorovým zobrazením

Ke Sternovým zásluhám patří i obohacení kresebného názvosloví. Pro označení první dětské kresby člověka vytvořil název „hlavonožec“ (Kopffüssler).

Období věku 5-7 let nazýváme jako intelektuální realismus. Kresba vyjadřuje spíše autorův osobní svět než ten vnější, dítě z něj kreslí to, co ví a zná. Kresba tak nepředstavuje model, který má dítě před očima, ale to, co z něj zná (např. hlava z profilu má dvě oči).

Asi do sedmi let jsou některé obrázky transparentní, průhledné (např. za zdí domu vidíme maminku vařící oběd, pod oblečením postav „prosvítají“ končetiny). Pokud ale transparentnost přetrvává na kresbách ještě po desátém roce věku autora, lze uvažovat o retardaci duševního vývoje nebo o poruchách afektivity a senzitivity.

Mezi pátým a sedmým rokem se u dětské kresby projevuje také tzv. sklápění – na obrázku chybí perspektiva, roviny neodpovídají skutečnosti, zobrazení předmětů je disproporční. Z toho lze vidět, jak dítě obtížně rozeznává, co je horizontální a co vertikální.

Dětská kresba je využívána v různých oblastech:

- při testování inteligence
- jako komunikační prostředek (kresba může pomoci, když dítě nezvládá jazyk nebo cítí něco, co neumí vyjádřit; pro dítě je obraz jazykem, který používá i tehdy, když už umí mluvit a psát)
- jako psychoterapeutický prostředek (např. při mutismu – oněmění)
- jako prostředek zkoumání afektivity dítěte
- jako prostředek k vyjádření znalostí dítěte o svém těle a jeho situování v prostoru

Kvalita kresby (ne estetická) odráží nejen úroveň intelektu, ale i emoční rovnováhu dítěte, což je důležité pro posouzení schopnosti adaptace v rodině i v mateřské škole.

¹⁸ Chobota, L. Dětský kresebný projev a klasikové jeho teorie. Brno: Tisk, 1975. s.87-88.

Důležité je, aby kreativita a schopnost vyjádřit se autonomně nebyla dítěti upírána, ale naopak rozvíjena.

2.8 Význam pohádky

„Princezna v pohádce představuje pro dítě vždycky také jeho vlastní duši.“

(S. Richterová)¹⁹

V tomto „věku her“ děti také nejintenzivněji prožívají pohádky. Naslouchání pohádkám má pro ně obdobný význam jako hra. Umožňuje jim promítání vlastních aktuálních strachů i konfliktů a přináší vnitřní harmonii a povzbuzení. Touto cestou si děti navíc podvědomě osvojují i kulturní dědictví i s jeho principy adaptačních schémat daného etnika, umožňující vzájemné porozumění, soucítění a poskytuje určitá východiska pro pozdější formování hodnotového vědomí.

Představivost je těsně vázána na rozvoj emotivity. Citový život dítěte je proto třeba rozvíjet četbou, divadlem, filmem atd. Základním východiskem citové výchovy však zůstává reálné prožívání. Stejně jako lze hrou, obrazem, slovem či prací navodit různé emoce, je možné i odreagovávat tenzi nebo jiné nežádoucí prožitky.

Láska k pohádce a citlivost k jejímu působení nyní vrcholí. Podle Příhody je pohádka blízká dětské mentalitě svou časovou neurčitostí (např. „Byl jednou jeden král...“), záhadným umístěním (např. „Za sedmi horami a za sedmi řekami“) a tajemností, která z toho vyplývá. Postavy jsou výrazné typy (např. král, uhlíř, princezna, kouzelník). Dítěti je blízké i proměňování zvířat v lidi a naopak, fantastika a surová morálka (usekávání hlav, oko za oko). Pohádka vyhovuje dítěti svými primitivními rysy. Lidé se v ní rozdělují na dobré a zlé, buďto – anebo, jak to odpovídá dětskému zjednodušenému, černobílému obrazu skutečnosti. Popisy jsou jednoduché a působivé (např. černokněžník má černé vlasy, černé šaty, černé vousy a v ruce drží černou knihu). Dějové motivy představují v mohutné nadsázce typické základní kameny lidského údělu, např. vykonat nadlidský úkol, důvěřovat neuvěřitelnému, osvědčit dobrotu srdce. V pohádce je hrdinství dokonalé, láska věčná, zrada černá, štěstí až do nejdelší smrti.

¹⁹ Čačka, O. Psychologie dítěte. Brno: Sursum. 1996. s.42.

Předškolní dítě již dokáže sledovat dosti dlouhý děj, vžívá se do něj, považuje ho nejdříve za realitu, teprve postupně poznává, že jde o totéž „jakoby“ jako ve hře. Vyžaduje vyprávění a předčítání pohádek znovu a znovu, i když je třeba už umí z paměti a pohotově opravuje náhodné drobné chyby předčítajícího. Prostřednictvím pohádky přejímá nejstarší dědictví své kultury a značnou část historického programu, jímž se řídí jeho duševní vývoj.

Ilustrace pohádek a ještě více jejich zfilmování nedávají fantazii žádný prostor. Tak ztrácí pohádka pro dítě osobní význam. Může také vytvářet strach a nejistotu, když se dítěti objevují ve snech a ve fantazii. Proto je důležité, aby pohádky vyprávěli rodiče, neboť pak mu dávají důležitý důkaz toho, že považují vnitřní zkušenosti dítěte, jak jsou ztělesněny v pohádce, za užitečné, legitimní a jistým způsobem dokonce za „reálné“. Z toho si dítě vyvodí tichý záměr, že samo je reálné a významné.

Podmínky předčítání pohádek:

- knížka k dítěti vsuknutí „mluví“, jsou tam kouzelná písmena, sestavy písmen, řádky, stránky, a ty říkají pohádky a příběhy
- všechno, co dítě vnímá, představuje si, prožívá, se děje v situaci zajištění (v klidu, v pohodě, v blízkosti někoho známého)
- obsah čteného textu koresponduje s danou situací (např. před spaním čteme pohádky s dobrým koncem místo krvavé historie)
- forma předčítaného textu je pro dítě přínosem (např. skladba vět, intonace řeči)
- vytváření žádoucích návyků a norem chování (např. každodenní večerní předčítání pohádek)

3 Kulturní život města Rájce – Jestřebí

V této části práce se zaměřuji na širší pojetí kultury města Rájce-Jestřebí a nahlížím na ni jako na souhrn hmotných a duchovních hodnot vytvořených lidstvem.

Pod tento pojem zahrnuji folklór města, jako jsou zvyky a obyčeje, pověry, báchorky a pohádky, hry, nářečí, ale také současné kulturní dění v Rájci-Jestřebí, orientované zejména

na dětské návštěvníky, kteří mohou tyto zajímavosti poznávat v souvislosti s návštěvou jedné kulturně historické dominanty města – Státního zámku Rájec nad Svitavou.

Obr. 1: Pohled zámku asi z r.1895, jedno z nejstarších fotografických vyobrazení. Soukromý archiv Petra Sychry z Rájce.

3.1 Původ města

Rájec je jedna z nejstarších moravských osad. Soudí se, že pojmenování pochází podle pěkné krajiny asi zdrobnělého slova „ráj“. V historických pramenech se nachází několik odchylek názvu jako „Rayez, Rajecz, Raiez, Regiez“.

Název Jestřebí je odvozen od staročeského slovesa „triebiti“ (tříbiti, čistiti, mýtití pole a lesy). Je tedy odvozen také od rázu krajiny, tak jako i jiná jména obcí a měst. Název vyplývá ze rčení „jest třebí“ (Jestřebí).

Původní znak Rájce bylo rádlo a krojidlo, vyjadřující symbol zemědělství. Tento znak byl poměrně velmi rozšířen a zemědělské nástroje přebíralo více obcí do svých obecních pečeti (např. Němčice, Ostrov, Vilémovice, Senetářov - obce nacházející se v Moravském krasu).

„Jestřebí mělo ve znaku vzlétajícího ptáka, který byl převzat z rodového znaku Drahanovských, kterýžto rod ve 14. století sídlil na dvoře Svěslav, který v roce 1376 koupila Vichna z Drahovic od Vaňka, řečeného z Boskovic a na Černé Hoře. Od této doby pravděpodobně převzala obec i znak tohoto rodu, ke kterému byla připojena mořská lastura jako heraldický klenot. Přidání mořské lastury bylo pravděpodobně učiněno proto, že byla nalezena v lasturových vápencích na

Skřivani nějaká významnější zkamenělina – památka po bývalém zde moři. Kterého ptáka měli Drahovští ve znaku, nebylo dosud objasněno, dá se však soudit, že šlo o ptáka vodního, pravděpodobně husu nebo kachnu, bereme-li v úvahu, že krajina kolem Rájce i Jestřebí byla v tehdejších dobách velmi bažinatá a močálovitá.“²⁰

První historická zpráva, ve které se Rájec současně s Blanskem uvádí, je z roku 1131, kdy tvořil statek olomouckého biskupství. Jde o původní, velmi vzácnou, latinsky psanou listinu, ve které vypočítává tehdejší olomoucký biskup veškeré statky, patřící k olomouckému biskupství.

Název Jestřebí se poprvé v dějinách objevuje v roce 1371 v latinském zápise v Zemských deskách olomouckých (ZDO 11 88). Existenci dvoru Svěslav připisují historikové k roku 1240.

Jestřebí, ač bylo blízko Rájce, náleželo do farnosti bořitovské a až do roku 1850 bylo součástí černohorského panství. Poté jsou již jestřebské dějiny více spojeny s Rájcem, což je definitivně potvrzeno vznikem dvouměstí v roce 1960.

Původ Rájce je úzce spjat s dominantou města, národní kulturní památkou - Státním zámek Rájec nad Svitavou, který se nachází na vyvýšenině v bezprostřední blízkosti souměstí Rájec-Jestřebí a nese název původně samostatné obce Rájec nad Svitavou. Patří k architektonickým

klenotům Čech i Moravy a je výjimečnou ukázkou reprezentačního venkovského sídla ve stylu 2. poloviny 18. století. (viz příloha č. 2, 3)

Obr. 2: Státní zámek Rájec nad Svitavou z r. 2005, soukromý archiv autorky.

3.2 Folklor v Rájci-Jestřebí

Folklor je označení pro projevy lidové kultury, které se zachovávají na určitém území po předcích. Jsou to především přísloví, hádanky, vyprávění, pohádky, legendy, říkanky (pořekadla), lidové písničky, balady, zvyky, tance, lidová řemesla aj.

²⁰ Zpravodaj města Rájce – Jestřebí, 4/1980, s.12.

Folklorní obřady nebo zvyky se často týkají buď sociálních obřadů v průběhu roku (dožínky, posvícení, Vánoce, Velikonoce) nebo sociálních obřadů v průběhu lidského života (narození, svatba, pohřeb).

Folklór se projevuje i v hmotném vyjádření - jako malířství, architektura, rukodělné výrobky, textil, šperky, oblékání nebo i gastronomie.

Těmito tradicemi a zvyky „žije“ obvykle celé město. Dotýkají se všech věkových skupin občanů – od nejmenších rodáků a zvědavých návštěvníků, po nejstarší občany, díky kterým jsou předávány z generace na generaci již po mnoho let.

3.2.1 Pohled do historie

Rájecké kroje – „muži nosili klobouk černé barvy, pestrou vestu (červenou, modrou) bez rukávů, světlé kalhoty (asi koženky), které sahaly až ke kolenům, a dlouhé bílé punčochy. Boty byly z telecí kůže, říkalo se jim „udávené“, bota se shrnovala do polovice lýtku.

Ženy nosily rezné košile z lněného či konopného plátna (na všední den), v neděli si oblékaly šněrovačky, plátěné sukně a kordulu.

Popis je udán dle vyobrazení z r. 1820, které vytvořil brněnský malíř F. X. Richter (1774 – 1863).²¹

- 1.
2. Obr. 3: Snímek z dožínek v Rájci asi z r. 1932, soukromý archiv Petra Sychry z Rájce.

Jak se bydlelo –v polovině 19. století byla stavení v obci dřevěná, postavena z klád na sebe položených. Mezery mezi nimi byly zacpány mechem a omazány hlínou s plevami. Chalupy byly obíleny a kryty doškem. V každé byla světnice, síň a komora, vedle pak stáje a chlévy, podlaha byla hliněná. Později bylo ke stavbě obydlí využíváno nepálených cihel a kamene. Obývací místnosti byly účelně odděleny od hospodářských. Na dvorech zavládla čistota. Nejbližší okolí dřívějších usedlostí zastiňovalo několik starých ovocných stromů a zbytek býval holý, neplodný, kde se proháněl dobytek.

²¹ Nechuta, J. Naše kroje. IN: Zpravodaj města Rájec – Jestřebí 6/1977, s. 7.

Hospodářské poměry – pole se z části nechávala ležet úhorem. Jen sedláci měli koně. Jimi obdělávali své pozemky i pozemky chalupníků, chalupníci museli zase sedlákům pracovat na polích a při mlácení. Úrodu z polí si chalupníci sváželi na trakaři. Zemědělství dělníci pracovali na polích za stravu a „šesták“ denního platu. Byly pěstovány téměř všechny druhy obilí, luštěniny, píce, mák, řepka. Len a konopí byly zpracovávány v zimě, jejich pěstování upadlo po větší produkci řepy a cukrovky.

Sousedské poměry – mezi občany byly velice dobré. Jeden s druhým si rozuměl a rádi si pomáhali, proto v obci nebylo soudnictví. Řídké spory porovnávali rychtáři, později starostové. Soudy měly málo případů k urovnání. Kazimírem v obci byl v minulém století žid se svým obchodem, který prodával sůl, mýdlo, modř a také kořalku. Málo hospodářů ale holdovalo kořalce a žid žádného hospodáře nepřipravil o statek. Také žádný žid nezbohatl, neboť se nejvíce nakupovalo v Rájci a v Černé Hoře.

Jak se stravovalo – ve druhé polovině 19. století byla strava ještě prostá. Ke snídani se jedly brambory s mlékem, různé polévky (zasmažená, mléčná, zelná, kyselá, syrovátková, chlebová, česneková). V pátek bývala kyselá polévka, v sobotu česneková nebo zelná. V poledne bývala opět jedna z uvedených polévek, dále knedlíky s omáčkou, jindy prosná kaše, hrách, někdy „trdelníky“ (sladké pečivo s ořechy). Ve středu býval hrách, v pátek buchty a v sobotu čočka. V neděli pak obyčejně hovězí maso, někdy hovězí polévka či maso se zelím, v létě se špenátem. Občas bývalo i skopové maso a v zimě uzené. V době „pilna“ (např. v období žní) se jedla vajíčka. Rozmáhalo se pití kávy, piva se však pilo málo, častěji se pil „miškulanc“ (směs piva a kořalky).

Škola – v Rájci byla škola založena v roce 1820 na popud starohraběte Huga Františka Salma. Do té doby byly děti vyučovány nesystematicky doma především vojenskými vysloužilci, některé chodily do školy v Doubravici. Na popud nájemce dvora Svěslavy, pana Ludvíka Pilnáčka, došlo k výstavbě školní budovy a v roce 1905 byla zřízena samostatná jednotřídka, která byla později rozšířena na dvoutřídni školu. Rodiče pečovali o to, aby děti školu vzorně navštěvovaly. Vztah občanů k učitelstvu byl velmi příznivý, o čemž svědčí i hmotné výhody, které se poskytovaly učitelstvu, jako byty a otop zdarma.

Rodina a výchova dětí – rodiny zemědělců a dělníků byly početnější, běžně s osmi až dvanácti dětmi. V rodinách se staršími rodiči dědil usedlost velmi často nejstarší syn. V rodinách s mladšími rodiči pak nejmladší potomek. Ostatní děti se přiženily nebo provdaly do jiných usedlostí či se vyučily řemeslu. V nejhorším případě zůstaly doma na statku. Z rodin lépe hmotně situovaných byly děti dávány na studie. Děti z rodin řemeslníků byly řemeslníci, dělníci, někdy studující. Rodiče se sice starali, aby jejich děti dosáhly samostatných postavení, ale nevěnovali malým dětem takovou péči, jaká se dětem věnuje nyní. Menší děti bývaly obvykle ponechány v opatrování jejich starším sourozencům, proto je často postihnul nějaký úraz. Rodina znamenala pevný svazek, děti lnuly ke svým rodičům i po svém osamostatnění.

V současnosti zde mívají rodiny nejčastěji jedno až dvě děti, kterým rodiče věnují velikou péči a snaží se o jejich co největší vzdělání.

3.2.1.1 Zvyky a obyčeje

Zvyků a obyčejů bylo mnoho, některé se dochovaly až do světové války a dokonce i do naší doby. Ze zvyků a obyčejů uvádím pouze některé, např. tříkrálové zvyky, ostatky, smrtolénka, mrskůt aj.

Tříkrálové zvyky – v den svátku Sv. tří králů chodili a chodí „Tři králové“. Byli to hoši oblečení v bílých košilkách, na hlavě měli papírové čepice a představovali krále Kašpara, Melichara a Baltazara. Při vstupu do domu zpívali chrámovou píseň „My tři králové jdeme k vám...“. Obyčejně byli obdarováni a šli o dům dále.

Ostatky – bývaly a dosud jsou veselé. Po tři dny byla muzika. V pondělí chodily maškarády, což byly směšně oblečené osoby, nejčastěji žid, kominík, myslivec, medvěd apod. Chodily doprovázeny hudbou harmoniky dům od domu a bývaly obdarovány koblihami, uzeným masem, vejci, i penězi. Ostatky měli na starosti ustanovení stárci. V sobotu každý stárek složil na výlohy asi jeden zlatý a opentlil se. Stuhy na něj dodala stárková, kterou si každý stárek zvolil. V neděli se tančilo. V pondělí se „zavazovalo“. V taneční místnosti byl prostřený stůl, který byl pokryt bílou plachetkou a okrášlen svícemi. U stolu seděli přední obce a stárci. Tanec začal tak, že předem šla děvčata „z gruntů“ a zámožní muži. Po každém zatančení uvedl tanečník svou tanečnici k uvedenému stolu, kde musela dát na přichystaný talíř určitý obnos dle své

zámožnosti. Co se vybralo od tanečnic, vše připadlo na krytí výloh, případný přebytek na pitku chase a stárkům.

Smrtolenka – na smrtnou neděli se chodilo se Smrtolenkou, což byla malá jedlička, okrášlená skořápkami vajec a pentlemi. Průvod několika děvčat ji nesl dědinou a přitom zpívaly:

*„Strom nesu z města
vzhůru do města,
buďte pani veselá,
však jste mrkev nesela,
fiala růžová kvést nemůže,
však nám Pán Bůh pomůže.
Pán Bůh jde k nám
nese vínky nám,
těm jestřebským pánům,
abychom se napili a Pána Boha chválili.“*

Když přišel průvod do domu, zpíval píseň:

*„Panímámo z louky,
dejte nám mísu mouky,
pár vajíček od slepiček,
kousek másla od kraviček,
urejpněte hodně zhluboka,
aby vás nebolela ručička do roka
a hlavička do smrti,
Pán Bůh vám to vynahradí.“*

Po obdarování se šlo dále, až se obešla celá ves. Pak byla malá hostina, čili trachtace. Po ní se šla topit smrt. Byla to z hader udělaná loutka, která se hodila do vody za popěvku:

*„Hop babo do vody,
pro ty černé jahody.
Proč bych já tam skákala,
své sukýnky máchala,
Kdepak bych je sušila?
U pastýřů v koutku
na zeleném proutku.
Hop, babo, do vody!“*

Mrskůt – o velikonočním pondělí chodili chlapci po „mrskůtě“. Měli upletené žíly nebo tenké rákosky z vrbových proutků a mrskali děvčata, která je zato podarovala vajíčky. Vajíčka se barvila březulkou na červeno, odvarem mladého čerstvého listí na zeleno a odvarem cibulového listí na žluto. Mládenci dostávali dle náklonnosti nebo přízně od jednoho děvčete deset až dvacet vajíček.

Současně chodila mládež po obci a koledovala:

*„Kázal kadlec i kadlička,
aby dala dvě vajíčka,
jedno bílé dvě červené,
však Slepíčka snese jiné,
u pastýřů v koutku,
na zeleném proutku,
slepíčka se popelí,
vajíčko se kutálí.“²²*

Okrášlovaná vajíčka se dělala dvojím způsobem (malované kraslice a síťování vajíček). Na uvařené vajíčko se nanášel špendlíkovou hlavičkou rozpuštěný vosk v podobě stromečků, zvířat nebo ornamentů. Vosk vychladl, ztuhl a vajíčko se pak v připravené barvě obarvilo. Po setření vosku zůstaly kresby bílé a ostatní část barevná.

²² Trávníček, J. Sborník, 1941. nestránkováno.

Nejdéle se však udrželo síťování vajíček. Ze sítiny se vytlačila duše a toto vlákno se kváskem přilepovalo v různých formách (např. spirály, kroužky, hvězdice) na zbarvená vajíčka. Plocha mezi vlákny se zdobila často ještě pozlátkem nebo stužkami.

Pálení čarodějnic – do počátku 20. stol. se udrželo chození s králkou. Králka byla dřevěný čtyřhranný rámeček potažený plachetkou a ozdoben obrázky, cetkami a pentlemi. Nastrojená děvčata nosila králku a zpívala. Při přednesu písně se děvčata brala za ruce a chodila do kola. Melodie písní bývala jako u popěvku: „Koleda, koleda, Štěpáne..“. Po písni byla obdarována a po obejití celé osady se sešla někde na hostinu.

*„Pojedu do mlýna
šestima vranýma,
já pojedu taky
zapřáhnu si straky,
děvečko má milá,
kdož tebe objímá,
a kdož pak jiný
než syneček milý.“*

*„Zelená se černá hora,
zelená se černý les,
zkázala mi má panenka,
abych za ní přišel dnes.“*

*„Naše dcerka mladá
ráda by se vdala,
kdyby jenom panimáma
dovolení dala.
Panimáma nedá,
že je dcerka mladá,
chytne holku za kordulku,*

zmaluje jí záda. “

*„Tři růže utrhla,
tři věnce uvila.
Jeden tobě, druhý sobě,
třetí zavěsila.
Zavěsila ti ho v komůrce na kolku,
miluj ty mě a já tebe,
sousedů pacholku. “*

*„Budu ti také proso žít,
budu také vázat,
přijde-li k nám můj milý,
pomůže nakládat. “*

*„Šest chlapců za půl jabka
a dvanáct za celé,
jedno děvče za sto rýnských
ještě je laciné. “*

*„Šla Marjánka za Aničkou
skrz zelené lesy
potkala tam maléřečku,
co obrázky nosí,
maléřečku, maléřečku,
o to já tě prosím,
vymaluj mi ten obrázek,
co já v srdci nosím. “*

*„Kdybych já směl malovati,
já malovat nesmím,*

*kdyby se to dozvěděli,
pokutu dát musím.*²³

Dožínky – když se poslední snop naložil na vůz, postavil se na vrch vůzu malý opentlený stromek. Se zpěvem se pak jelo domů. Příští neděli dvě mladé žnečky odevzdaly hospodáři jménem všech ženců dožínkový věnec, který byl z obilovin, květin a pestře ověšen pentlemi. Žnečky byly obdarovány a hospodář na svůj účet pořádal zábavu. Ze dvora Svěslavy, dokud na něm hospodařila rodina Pilnáčků z Černé Hory, se jezdilo po ukončení žní na dvou pestře ozdobených vozech ze Svěslavy do Černé Hory, kde se majiteli dvora odevzdal dožínkový věnec. Tyto věnce visely několik let v místnosti. Na svěslavském dvoře jich viselo až pět. (viz příloha č. 4)

Osyp – každá obec měla obecní pastýře pro ovce, koně, svině a krávy. Pastýř dostával za pasení šest mír žita, ječmene a něco peněz. Na sv. Ondřeje snášeli sousedé ke starostovi na mlat povinný díl pro pasáka dle velikosti svého gruntu. Každý hospodář donesl obilí o něco více a když pastýře podělili, zbytek obilí se prodal. Pak se zakoupilo maso a pivo a hodovalo se. Pastýř sám dával přítomným hospodářům po pečínce, neboť maso bylo levné.

Mikuláš – v předvečer svátku sv. Mikuláše chodil v bílém ornátě, na hlavě s mitrou a v ruce s berlou dům od domu, kde byly děti. Doprovázel ho čert s řetězem. Děti musely kleknout a modlit se, pak byly obdarovány. Děti si také dávaly před sv. Mikulášem a Matičkou (svátek Početí Panny Marie) za okno talíře a punčochy. Tam měly druhý den naloženo, někdy i řepu s prutem, podle toho, jak byly hodné.

Ocasné – mezi zdejší zvyky patřilo a dosud patří, že kdykoli řezník odváděl ze statku dobytče, dával tomu, kdo dobytče spravoval, nějaký peníz (1-2 zlaté) „ocasného“.

²³ Trávníček, J. Sborník, 1941. nestránkováno.

Zaflikování – svatební zvyk, který se zachoval dodnes. Přes cestu, kudy se měl svatební průvod ubírat, byl natažen provaz ozdobený barevnými šátký a stuhami. Ženich se musel nejdříve vykoupiti, než mohl jít dále.

Mezi svatební zvyky patřilo i „prodávání peřin“, když odváděl ženich svou nevěstu domů. Peřiny se prodávaly po svatební hostině s popěvkem:

*„Hej, hej, máme na prodej,
máme tady husí peří,
na tom se to pěkně leží,
hej, hej, máme na prodej.“*²⁴

Nevěstin koláč pak býval často rozměrů až půl metru a býval ozdoben rozmarýnem a umělými figurkami (např. husičky, děťátko).

Obyčeje mládeže – mládež, hlavně chlapci, chodila na „lízačku“ v době vaření povidel. Měli malé dřevěné lžice a těmi si mohli pochutnávat na povidlech, která během vaření přes okraj kotle přetekla.

Chozením na „vostrlíz“ bylo dovoleno, že chlapci si mohli po sčesávání ovoce jednotlivé zbylé plody sami otrhat a podržet.

3.2.1.2 Pověry

- Aby nevznikl oheň, byl dáván „vožek“ pod okap. Vožek je slaměná metla k vymetání pece.
- Pometlo se dávalo pod práh, aby čarodějnice nemohly do chléva.
- Večer před 1. květnem se zastrkoval „pichláč ze srstky“ (angreštu) za pant okenního rámu, aby čarodějnice neměly moci.
- Když se blýskalo, nesmělo se rukou ukazovat, aby hrom neudeřil.
- Když se uvidí hřib, neporoste už dál.
- Když na jaře poprvé zahřmí, přestanou kvetoucí fialky vonět.
- Rány hojí pavučina.
- Po úleku vyčůrat se přes koště.

²⁴ Trávníček, J. Sborník, 1941. nestránkováno.

Dále se věřilo na hasrmana, můry, skřítky, rarášky, světýlka, divoženky, klekánice, bludičky, na uřknutí. Cikánům byla přičítána moc „hádání“ (věštění).

3.2.1.3 Báchorky a pohádky

Jak se začalo příst nebo drát peří, vyprávěly se báchorky a pohádky. (viz příloha č. 5)

Bába a čert – bába se vsadila s čertem, kdo dřívě za jeden den (do ranního kohoutího zakokrhání), nasype větší kopec. Bába nasypala velký kopec (Babí chlum – nyní Veliký nebo Lesní Chlum za Bořitovem). Čert měl již také dosti vysoký kopec (Čertův Chlum – Holý Chlum, katastr Krhova). Nesl právě v čepici plno země, když v tom kohout zakokrhal. Hodil tuto zemi právě mezi oba chlomy, a tak tam povstal nejdřív pahorek (prostřední Chlum nebo i „Chlómek“).

Pověst o sirotčích slzách – k Jestřebí patří dvůr Svéslava, který byl založen některým pánem z Bořitova. Po něm zůstalo několik nedospělých dítek, jež měly za poručníky pány z Černé Hory. Děti byly vychovány na zámku černohorském a obývaly pokoje „sirotčí“. O svůj majetek byly děti poručníky ošizeny. Od té doby, sekali-li páni louky na „Hlaváči“, vždy prší „slzy sirotků“.

Strašidla – bývala v trati „širokých“. Ukazoval se tam černý pes s ohnivýma očima a červeným dlouhým jazykem, který měl vyplazený. Staří řezníci ho prý často viděli.

3.

4.Obr. 4: Snímek z pohádkového představení pro děti (asi z r.1931-1935), soukromý archiv Petra Sychry z Rájce.

O statečné mlynářce – osamělý mlýn přepadlo v noci deset „róbčiků“ (loupežníků). Udělali ve zdi díru, kterou chtěli do mlýna vniknouti. Mlynářka to zpozorovala, vzala sekyru, postavila se zevnitř ku díře; jak vlezl první róbčik do díry, utála mu hlavu a táhla ho do světnice. Volala pak druhého. Toho stála také. Podařilo se jí, že všem deseti róbčikům hlavy postínala a tak se zachránila.

3.2.1.4 Hry dětí a mládeže

Nejčastější dětské hry byly: na císaře, kolo kolo mlýnský, na slepou bábu, na zloděje, na schovávanou, na vojáky, hry se „spótko“ (s míčem). Nezbedi stříleli se „šís gumou“ (prakem). O Velikonocích hráli „ražení“. Jeden vzal vajíčko do plné ruky, kterou tak uzavřel, že bylo vajíčko vidět pouze malým otvorem mezi palcem a ukazováčkem. Protivník musel vrazit touto skulinou peníz do vajíčka. Nevrazil-li, byl peníz majitele vajíčka. Trefil-li, bylo vajíčko jeho. Podobně se hrálo na vzdálenost 5-6 kroků, z této vzdálenosti se trefovalo do vajíčka ležícího na zemi. Velikou atrakcí pro mládež bylo a je dosud, když přijela do obce „*komedia, pimprlata* nebo *tumrle*“.

Mládež bořitovská nadávala rájecké mládeži „Bosňáci“.

3.2.1.5 Nářečí

Nářečí, které užívali mluvčí v Rájci, se řadí ke středomoravským nářečím jižní podskupiny horského typu.

Základní znaky pro toto nářečí jsou:

- *monoftongizované é (ho panské pazderně)*
- *monoftongizované ó (fósati)*
- *staré moravské krácení (mladá vrana)*
- *zachované původní šč na místě dnešního št' (ešče)*
- *existenciální sloveso být v 1. osobě čísla jednotného ve tvaru já su*
- *protetické v (vukulu škule)*
- *é zúžené v ý (vu svý mrzáke)*
- *protetické h (hani)*
- *původní y se změnilo v e (zežral bech)*

Horský typ je navíc specifický „záměnou“ krátkých samohlásek o a u (vukulu škule, s chlopama, huvnu v trohlice).²⁵

²⁵ Kol. autorů. Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. Konečná, S. Strojopis ze soukromého archivu.

Rčení a úsloví:

„Pučké, ty dustaneš! So celá jaku pulámaná. Taková haňbo nám hodělá! Deť to néni hani k vedrzení. Náš Jara je selné chlapík. V subuto se ho nás homévá. Chlapíce só putvure, to vijó! Já bech tam nešla hani za nic. Hdopak děcka hohlidá. S téma děckama je jenom samý trápeni. Déte mně pokuj! Déte mně sklínko piva! Pudeme k mozece a bodem tancuvat haž du bílýhu rána. Večír sem šél /: šíl :/ du duspude, vepil sem štvrtko huřké, kópil sem si cigáro a šíl sem dum. Puce hunit vukulu škule.“

„Letus bela velká zema. Dubře, že jož je pu ní. Deť besme všeci zmrzle.“

„Te, Francko, pruč nedáš té vrance klapke na vuči. Deť vuna se laká každýho hauťáka. Viš co, Tónko, staré se vu svý mrzáke, habeti nescípli. Sám si dé klapke na vuči nech mně bet a nerépé du mně.“²⁶

Pořekadla:

„Kuvářova kubela a ševcova žena chudijó busý.

Došičke plakajó /: o rájecké pouti :/.

Hrbáči ráječtí majó huvnu na práco.

Sutvá sebó šklobe a ešče de na pivo /: stařec :/

Post' jo k vudě /: děvče :/ a špóruj s peněžma.

Nekóké du vuken, bodó tam mět švidravý fagane!

Zežral bech vlka he s chlopama.

Paráda na holice, huvnu v trohlíce.

Je slabé jako mocha.

Zasék tam lije jaku z hrnca.

Zasés bel v té putyce?

Máš v palice sečko nebo kubelance?

Tem má drščko!

Čočíš jako mladá vrana.

Na Hromnice ložke, bodó hroške.

²⁶ Ryšavý, L., Nechuta, J. Zvláštnosti rájeckého nářečí. IN: Pamětní kniha městyse Rájec nad Svitavou, upravený strojopis z archivu P. Sychry, nestránkováno.

Chudí jak svánuvská hudine (chodí váhavě).

Dé kuzi bréle a velký nuvine.

Sutvá sebó šklobe a ešče de na pivo (o starci).

Pudeme k muzece a budeme tancuvat haž du bílýhu rána.

Tancuje jak suchur v petlo.

Mamo ruš, tata kóše harmaro. “

Místní přezdívky:

Sedláci byli „*hřbeti*“, domkaři „*žebráce*“, přistěhovalí (učitelé, úředníci) „*cezáce*“. Dále zámecký park byl přezdíván „*panská zahrada*“, náměstí „*na dědině*“. Špatní koně byli „*mrzáce*“, „*hajtre*“, „*čabare*“, „*helefanti*“.

Přezdívky pro okolní vesnice a jejich obyvatele:

Karolín byl „*Šmitrof*“, Holešín „*Betlém*“, Jestřebí „*Bosna*“, Bořitov „*Buřtov/Buřtuv*“ nebo „*Habeš*“, chlapcům z Ráječka se říkalo „*vuláci*“ (protože ve vodě v Ráječku byl nedostatek jódu a jeho obyvatelé často trpěli poruchou štítné žlázy – měli „*volata*“).

Na oplátku „*Horáci*“ říkali Rájeckým: „*Cupak vám z řek!*“ a „*Hrbáci ráječtí majó huvnu na práco.*“²⁷

S ohledem na téma této práce jsem se záměrně držela pravopisu a nepřihlížela k dialektologickému přepisu. Proto je v uvedených příkladech zachováno **i** a **y**, **ě**, **i** když jsou to záležitosti pouze grafické, ve výslovnosti nerozlišené. (viz příloha č. 6)

3.2.1.6 Tradice kamélií v Rájci

Obr. 5: Květy kamélií, soukromý archiv autorky.

Kamélie jsou stále zelené keře nebo stromy s jednoduchými, kožovitými a zubatými listy. Květy jsou nevonné, purpurově červené se zlatožlutými tyčinkami, které zdobí keře časně zjara.

²⁷ Kronika městyse Rájec nad Svitavou od r. 1923, umístěna na Městském úřadu Rájec-Jestřebí, str.18-20.

Jméno je odvozeno od vlastního jména Georg Kamel, který se narodil roku 1661 v Brně. Kamel se dlouhá léta věnoval výzkumné přírodovědné práci na Filipínách, odkud byla rostlina roku 1973 přivezena nejdříve do Průhonic u Prahy, poté se dostala na rájecký zámek.

Kamélie v květináčích se staly oblíbenou součástí výzdoby na květinových stolcích ve šlechtických palácích i v měšťanských domech v období empíru a druhého rokoka. Užívaly se hlavně ke krátkodobé dekoraci v zimě.

Obr. 6: Výstava Kamélií v roce 2008, Státní zámek Rájec, soukromý archiv autorky.

Sbírání kamélií bylo v 19. století oblíbenou zábavou šlechty ale i představitelů jiných majetných vrstev. Jediným dokladem slavné éry kamélií je sbírka udržovaná v zámeckém zahradnictví v Rájci nad Svitavou, která je od počátku dodnes chloubou pana Jana Dvořáka, vedoucího zámecké zahrady. Tým zámeckých zahradníků také pečuje o zámecký park o rozloze téměř 14 ha a květinovou výzdobu, včetně sbírky kamélií. Staré kamélie (zvané matky) jsou vysázeny ve velkých nádobách a každoročně se dvakrát stěhují. V pozdním jaru ze skleníku na

záhon pod širým nebem a na podzim zpět do skleníku. Stáří těchto 4 m vysokých rostlin se odhaduje na 100 let.

Brněnský památkový ústav se již od 70. let systematicky zabývá také aranžováním květin v historickém prostředí. K tradičním výstavám patří zejména prezentace rájecké sbírky kamélií v prostorách místního zámku pro odbornou i laickou veřejnost.

(viz příloha č. 7)

5.Obr. 7. Keř kamélie, zvané „matky“, soukromý archiv autorky.

3.2.2 Současné kulturní dění města

Současné kulturní dění města Rájec-Jestřebí je v kompetenci **odboru kultury a cestovního ruchu**, který je jedním ze tří odborů zřízených na městském úřadě. Tento odbor řídí informační a vzdělávací centrum, městskou knihovnu.

Jejich náplň činností tvoří v oblasti kultury:

- zajišťování veškerých akcí pořádaných městem
- koncerty (v obřadní síni, v zámku, v kostele) ve spolupráci s Kruhem přátel hudby, farním úřadem, správou zámku, Mezinárodním hudebním festivalem Concentus Moraviae
- městské slavnosti ve spolupráci se školami
- sjezdy rodáků
- besedy a přednášky k aktuálním tématům
- akce pro děti (Den dětí), mládež, dospělí (Den matek)
- kulturní vystoupení při slavnostním rozsvícení vánočního stromu
- spolupracuje se základní a mateřskou školou, gymnáziem, divadelním spolkem
- vede evidenci o pořádaných zábavách a plesech
- podílí se na pořádaných výstavách
- řídí městskou knihovnu a činnost kronikáře
- spolupracuje s Klubem seniorů

Náplň činností v oblasti propagace a informační činnosti zahrnuje:

- vydávání Zpravodaje města Rájec-Jestřebí
- spolupráce s firmami a institucemi ve smyslu propagace města
- řízení informačního a vzdělávacího centra
- zpracování a vydávání propagačních a informačních materiálů města
- poskytování informačních podkladů o kulturních akcích města do regionálního tisku

Náplň činností v oblasti cestovního ruchu:

- spolupráce s institucemi v oblasti cestovního ruchu
- zajišťování prezentace města na veletrzích cestovního ruchu

Náplň činností v oblasti školství a tělovýchovy:

- spolupracuje se školami při pořádání kulturních a vzdělávacích akcí
- zastupuje město při zahájení a ukončení školního roku a maturit, při předávání Ceny starosty města nejlepšímu žákovi a studentovi
- spolupracuje s tělovýchovnými institucemi ve městě

Zřízením **informačního a vzdělávacího centra** byla rozšířena činnost odboru kultury a cestovního ruchu jak pro turisty, tak i občany města.

Informační a vzdělávací centrum zabezpečuje provoz centra, informuje o kulturním dění, službách ve městě a okolí, dopravním spojení. Centrum zabezpečuje také provoz volně přístupného internetu pro veřejnost a průběžně aktualizuje a rozšiřuje databázi informací o městě. Podílí se na všech kulturních aktivitách pořádaných městem a hlavně vytváří a distribuuje propagační letáky a programy na kulturní akce ve městě či v okolí.

3.2.2.1 Kluby a spolky

V Rájci-Jestřebí je činných několik klubů a spolků, ať už založených městem nebo dobrovolníky.

► **Městská knihovna** – údajně první zmínka o čtení a knihovně v Rájci je zaznamenána roku 1868, kdy byl založen čtenářský spolek Rastislav, který měl 35 členů, ale záhy zanikl. Rozvoj knihovny nastal za starosty a obchodníka A. Jablonky kolem roku 1870.

V současnosti pořádá knihovna kromě výpůjčních služeb také řadu akcí pro děti.

Česko čte Čapka – jedná se o každoroční březnovou akci dvacetiminutového čtení nahlas od hodné babičky. Společné čtení pohádek je určeno pro děti od tří let, jejich rodiče i prarodiče, součástí je i povídání a vyrábění jednoduchých věcí.

Večerníčky na zahrádce – jedná se o jeden týden v měsíci květnu, kdy se předčítají denně pohádky dětem na zahrádce vedle knihovny. Večerníčky jsou čteny vždy v podvečerních hodinách a jsou určeny dětem do deseti let i pro jejich rodiče a prarodiče.

Škola naruby – je akce pořádaná pro děti a jejich rodiče. Děti známkují čtení svých rodičů ve fiktivní žákovské knížce, zapisují jim pochvaly, poznámky, malují obrázky ze společného čtení. Čte se v určený měsíc každý den dvacet minut, jednotlivá sezení jsou nazývány „třidními schůzkami učitelů a žáků“ a jsou vždy zaměřena na určitý žánr.

► **Cimbálová muzika Ječmínek** - vznikla z iniciativy několika přátel, nadšených amatérských muzikantů a folkloristů v roce 2000. V průběhu svého vývoje se skupina ustálila na pětičlenném složení a podílí se na různých vystoupeních v Rájci-Jestřebí i v okolí.

► **Divadelní spolek Rájec-Jestřebí** - má svou tradici již přes 100 let. Herecká štafeta ochotníků je neustále předávána dalším generacím a soubor připravuje každý rok jedno představení pro veřejnost.

► **Literární soutěže mladých začínajících autorů** – pořádá město Rájec-Jestřebí ve spolupráci s Gymnáziem a SOŠ Rájec-Jestřebí o.p.s. Soutěže se mohou zúčastnit žáci a studenti ve věku 11-20 let a rozsah práce je minimálně dvě strany formátu A4. Hodnotí se literární práce ve tvaru poezie a próza, kdy témata pro prózu jsou např. „Kdybych byl starostou, Rodinné trable, Stalo se v roce 3000“. Poezie je psána na volné téma.

► **Centrum Motýlek** - jedná se o občanské sdružení, založené za účelem setkávání dětí, mládeže a rodičů. Činnost byla zahájena v roce 2009 a zaměřena na výtvarnou činnost pro děti od 6 do 15 let. Současně bylo založeno Loutkové divadlo Motýlek, kde hrají rájecké děti. Od března 2010 bylo centrum rozšířeno o výuku anglického jazyka.

Cílem sdružení je pomoc při péči o děti a mládež v jejich volném čase se zaměřením na výtvarnou, divadelní a literární činnost.

► **Dům dětí a mládeže Oblázek (DDM)** - toto zařízení bylo zřízeno v roce 1958 městem Blanskem a od té doby pracuje nepřetržitě již celých 51 let, přičemž jedním z odloučených pracovišť je Dům dětí a mládeže Oblázek v Rájci-Jestřebí.

Svojí pestrou nabídkou zájmových činností oslovuje děti různých věkových kategorií i sociálních vrstev. Kroužky jsou různého zaměření, např. sportovní, technické, jazykové, umělecké i rukodělné.

V období školního roku pořádá DDM pravidelně kurzy jak pro dospělé, tak výukové programy pro MŠ, ZŠ i školní družiny, dále organizuje okresní kola předmětových olympiád, středoškolské odborné činnosti a projekty s preventivní a osvětovou tematikou. Ve spolupráci se školami pomáhá DDM s organizací charitativních sbírek.

Letní činnost DDM se zaměřuje na dětské pobytové tábory v rámci České republiky i zahraničí a nabízí také prázdninové programy, víkendové akce či sportovní soustředění. Dětem zaměstnaných rodičů je určena nabídka příměstských táborů (tématy předešlých táborů byly např. Honba za pokladem, Putování přes dva kopce, Zpátky do minulosti).

► **Kino Káčko** – stálé kino se objevilo krátce po r. 1918 v souvislosti se vznikem Spolku válečných poškozců a podle toho se i kino jmenovalo „Bio invalidů“. V současnosti probíhá promítání i pro dětské diváky s možností pronájmu kinosálu.

Kulturně-historický přehled zajímavostí města Rájec-Jestřebí je záměrným výtahem z celkového dění ve městě, který tvoří podklady pro práci s předškolními dětmi. Pro lepší orientaci jsem jej rozčlenila na dva úhly pohledu – historické zajímavosti a současné kulturní dění ve městě.

Při získávání informací o historii bylo nutné oslovit soukromé sběratele a informátory, neboť současný stav dostupnosti dat je poněkud problematický a data nebyla dosud nikým zpracována dostatečně uceleně, zejména pak v oblasti nářečí.

Současnému kulturnímu dění ve městě se věnují především internetové stránky města a postupně jsou vytvářeny různé propagační či informační materiály.

Tato teoretická část diplomové práce poskytuje komplexní podklady pro práci předškolního pedagoga, zaměřujícího se na město Rájec-Jestřebí s možností návštěvy zámku Rájec nad Svitavou.

Tyto zjištěné skutečnosti je nutné aplikovat do edukačního procesu v praxi, proto se budu v další části věnovat empirickému průzkumu.

4 Vliv prostředí na zájem dítěte

Tato diplomová práce navazuje na bakalářskou práci, kde jsem vytvořila návrh na dětský syllabus pro zámek Rájec nad Svitavou.

Původní myšlenkou při dlouholeté práci na pozici průvodkyně v zámku bylo zaujmout dětského návštěvníka a podat mu srozumitelnou formou základní historické údaje o tomto objektu. V průběhu let vznikalo mnoho možností a nahodilých situací, kdy bylo možné se touto problematikou zabývat a příležitostně si vyzkoušet, jak lze vzbudit zájem o podávané informace o zámku i u dětí.

Tyto nezáměrné experimenty měly kladný ohlas jak na straně rodičů beroucích své děti na prohlídku a pedagogů organizujících výlety pro děti, tak na straně vedení zámku, neboť dosud se touto problematikou nikdo nezabýval, přestože děti tvoří významnou část návštěvníků.

Z těchto důvodů jsem se rozhodla záměrně pozorovat zájem dětí při vhodně podávaných informacích, pro ně ve srozumitelné a věku přiměřené podobě.

Následující empirickou část diplomové práce člením do dvou projektů, kdy první bude realizován v prostředí běžné mateřské školy a druhý v prostředí zámku Rájec nad Svitavou.

Cílem je sledovat vliv prostředí na zájem dítěte, přičemž se opírám o metodu pozorování a jako pomocnou metodu volím rozhovor, abych získala co nejvíce informací.

4.1 Metoda pozorování

„Pedagogické pozorování je nejstarší a nejrozšířenější metodou získávání dat o pedagogické realitě. Pedagogické pozorování je cílevědomé, plánovité a soustavné vnímání výchovných jevů a procesů, které směřuje k odhalení podstatných souvislostí a vztahů sledované skutečnosti.“²⁸

Členění pozorování:

1. **Krátkodobé** jsou zpravidla ta pozorování, která netrvají déle než jednu vyučovací jednotku a jsou využívána většinou k praktickým účelům v každodenní praxi.

²⁸ Chráška, M. Základy výzkumu v pedagogice. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci. 1993. s.73.

Dlouhodobé pozorování využíváme především k vědeckým účelům, kdy se jedná o důkladné sledování určitého jevu. Označuje se také jako pozorování longitudinální.

2. Dle toho, zda se pozorovatel setkává přímo s předmětem pozorování či nikoli, členíme pozorování na **vlastní (přímé)** a **nevlastní (nepřímé)**.
3. Dle toho, kdo pozorování provádí, lze rozlišit **sebepozorování (introspekce)** a **pozorování jiných (extrospekce)**.
4. **Standardizované** pozorování je záměrná, cílevědomá, systematická a relativně objektivní činnost smyslově vnímatelných jevů, které nebyly vyvolány zásahem pozorovatele. **Nestandardizované** pozorování.

Vlastnosti dobrého pedagogického pozorování:

- specifikace objektu pozorování, odpovídající na otázku „co se má pozorovat“
- zaměřenost pozorování na cíl, odpovídající na otázku „co je třeba zjistit“
- organizovanost pozorování, odpovídající na otázku „jak toho dosáhnout“
- přesný záznam pozorování, odpovídající na otázku „jak to zachytit“

Pozorování má být především dostatečně **validní** (pozorujeme skutečně to, co se pozorovat má) a **reliabilní** (pokud pozorování není ve větší míře zatíženo chybami pozorování, jestliže spolehlivě a přesně zachycuje pozorované jevy).

4.2 Metoda rozhovoru (interview)

„Rozhovor je metoda shromažďování dat o pedagogické realitě, která spočívá v bezprostřední verbální komunikaci výzkumného pracovníka a respondenta. Velkou výhodou rozhovoru oproti jiným výzkumným metodám je navázání osobního kontaktu, který umožňuje hlubší proniknutí do motivů a postojů respondentů.“²⁹

²⁹ Chráska, M. Základy výzkumu v pedagogice. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci. 1993. s.113.

Členění rozhovoru:

- 1. Řízený a neřízený**, dle toho zda je rozhovor výzkumníkem řízen či nikoli. Pro pedagogický výzkum mají význam zejména rozhovory řízené.
- 2. Standardizovaný rozhovor** – tazatel postupuje dle přesně připraveného textu, kde jsou přesně určeny formulace otázek i jejich pořadí, nepřidává vlastní komentář, pouze čte otázky a zaznamenává odpovědi respondenta. **Nestandardizovaný rozhovor** – přibližuje se přirozené komunikaci. Tazateli musí být jasno, které informace má od respondenta získat. Konkrétní formulace otázek a jejich sled však je ponechán na tazateli, který se může volně vracet k nejasným nebo zajímavým bodům ve výpovědi respondenta. Výhodou je snadnější navázání kontaktu mezi tazatelem a respondentem, což může znamenat jeho bezprostřednější a upřímnější projev.
- 3. Skupinový rozhovor** – užívá se hlavně při zkoumání tzv. „choulostivých otázek“. Účastníci rozhovoru v těchto případech nepocítují otázky tak osobně jako při individuálním rozhovoru. Výhodou je okamžitá kontrola odpovědí jednotlivců.

Základní pravidla pro vedení rozhovoru:

- měl by vždy probíhat za vhodné situace, s dostatečným časovým prostorem, měl by probíhat v přirozeném prostředí
- doporučuje se začínat nejobecnějšími otázkami
- je třeba čelit psychologickým faktorům, které mohou negativně ovlivnit výsledky rozhovoru
- nutné vytvářet podmínky pro navázání kontaktu s respondentem a pro jeho motivaci ke spolupráci
- vést přesný záznam rozhovoru, který můžeme provádět přímo během rozhovoru nebo až po jeho ukončení

4.3 Projekt 1

Záměr projektu: tento projekt je zaměřen na sledování reakcí dětí v běžné mateřské škole při řízené činnosti.

Cíl: sledovat vliv prostředí na zájem dítěte.

Použité metody: pozorování, extrospekce krátkodobá, pomocná metoda formou neřízeného rozhovoru za účelem získání co nejvíce informací.

Prostředí: pro realizaci tohoto projektu volím mateřskou školu, ve které pracuji. Projekt si tedy mohu jako třídní učitelka naplánovat zcela libovolně podle svých potřeb. Prostředí je pro mě a skupinu dětí známé, výhodou jsou proto předpokládané spontánní reakce dětí. Třída je dostatečně prostorná, ovšem při řízené činnosti využiji pouze její část na koberci.

Objekt projektu: ze skupiny třinácti dětí předškolního věku pozoruji chlapce ve věku 6 let, 5 měsíců. Alexej je obvykle velmi bystrý chlapec, který nemá potíže s adaptací na prostředí ani změny. Je pohybově a hudebně založený, má bohatou slovní zásobu, ale špatnou výslovnost sykavek (sigmatismus), z tohoto důvodu navštěvuje logopeda. Komunikuje ale bez zábran, otevřeně a rád, jak ve vztahu k vrstevníkům, tak i k učitelkám, má smysl pro humor, bývá pozitivně naladěný, je spíše extrovert. Při činnostech je pozorný, všimne si chyb druhých, je snaživý a soutěživý typ. Ochotně pomáhá slabším, je zdvořilý a zvědavý. Chlapec rád kreslí, sportuje, vymýšlí různá pravidla her a nové náměty, je tvořivý. Při hrách je spíše dominantní, dovede prosadit svůj názor a podělit se o něj, ale umí se nechat i vést. V oblasti grafomotoriky je pečlivý, nemá žádné závažné zdravotní problémy. Alexej dochází do mateřské školy pravidelně na polodenní pobyt.

Datum a čas realizace: 3.6.2010, od 8:45 do 9:30 hod. Realizaci projektu č.1 volím záměrně týden před plánovanou prohlídkou zámku, aby děti měly dostatečný časový odstup mezi informacemi podávanými v mateřské škole a samotnou návštěvou historického objektu.

Způsob záznamu: pořízení fotografií se souhlasem rodičů. Dále obrázky, které děti nakreslí dle zájmu. (viz příloha č. 8)

4.3.1 Popis projektu 1

Téma: „Zámecké hrátky“

Záměr: Získat povědomí, co všechno patří k zámku

Dílčí vzdělávací cíl:

- ▶ kognitivní – dítě a svět – kompetence k učení
- ▶ psychomotorický – dítě a jeho psychika (jazyk a řeč) – komunikativní kompetence
- ▶ afektivní – dítě a ten druhý – kompetence sociální a personální

- ▶ vědomost – dítě si osvojuje elementární poznatky o zámku
- ▶ dovednost – dítě se dovede verbálně vyjádřit, určuje počet slabik ve slově, incipientní, popř. finální hlásku ve slově
- ▶ postoj – dítě napodobuje modely prosociálního chování, spolupracuje s kamarádem a dodržuje pravidla hry

Očekávané výstupy:

- dítě si osvojí elementární poznatky o zámku
- dítě se umí samostatně verbálně vyjádřit, určí správný počet slabik ve slově a incipientní, popř. finální hlásku
- dítě spolupracuje s ostatními vrstevníky, chová se k nim ohleduplně a dodržuje předem stanovená pravidla hry

Možná rizika:

- nedostatečná motivace
- aktuální nálada dětí
- převaha zprostředkovaného poznávání světa
- časová omezenost
- narušení programu integrovanou holčičkou

Výhody:

- znalost prostoru ve třídě
- oboustranná znalost dětí a učitelky

- dostupnost a dostatek materiálů
- vlastní vytvořené pomůcky
- pestrost výběru hudebních nástrojů
- možnost využití asistentky ve třídě

Vzdělávací nabídka:

Organizační formy: frontální činnost v malém počtu vybraných dětí předškolního věku se střídá s individuální formou, kdy učitelka přistupuje ke každému dítěti zvlášť, zahrnuta je částečně i skupinová forma

► **Motivace:** děti sedí v kruhu na koberci a učitelka je motivuje krátkou říkankou:

*Čím Vás zámek Rájec láká?
To je přece jasná páka!
V krásném parku je to skvost,
princezen tu bylo dost.
Šperkovnice, lustry, stoly,
spousta knih pro knihomoly.
I dětem se může zalíbit,
s králem Antonínem ho mohou navštívit.
V Moravském krasu ho můžete najít,
už nereptat a račte vejít!³⁰*

► Potom učitelka pokračuje **asociační hrou**:

„Dnes si budeme povídat o zámku a o všem, co k němu patří.“

„Co vás napadne, když se řekne slovo zámek?“ => uč. nechá děti volně reagovat

► Následuje postupné rozložení **obrázků a fotek** se společným popisem. Každé dítě zvlášť určí, co je na ukazovaném obrázku, a vyřuká pomocí ozvučných dřívěk nebo kokosů slabiky, přičemž ihned určí incipientní nebo finální hlásku slova podle instrukcí učitelky.

³⁰ Vlastní text autorky.

► Učitelka zahraje počátek melodie **písně „Hradní strašidla“**, kde se zpívá o kastelánovi, a položí dětem otázku: „*Víte, kdo je to kastelán?*“ Následně vysvětlí pojem a vyzve děti ke klavíru, aby si společně píseň zazpívaly. Děti se postaví do půlkruhu ke klavíru, v první fázi pouze poslouchají melodii a text písně, kterou učitelka hraje a zpívá, poté zpívají společně s učitelkou. Nakonec si píseň zazpívají ještě jednou s možností doprovodu na jednoduché a netradiční doprovodné nástroje – ozvučná dřívka, tamburína, bubínek, peruánské tykve, chachas, kokosy. (viz příloha č. 9)

► **Dramatizace** - učitelka pustí hudbu na CD a vyzve děti, aby si s ní zahrály na prince a princezny. Do připravených rekvizit (šaty a koruny) střídavě obléká děti dle jejich zájmu. Ukazuje, jak princové a princezny tančily a klaněly se, děti mají za úkol pohyby opakovat. Potom chodí v rytmu říkanky:

*„Princeznička roztomilá chodí lehce jako víla.
Nožky pěkně natahuje, polehoučku našlapuje.
Honza za ní šlape rázně, při tom dupe nehorázně.
Při chůzi se pohupuje a kolena vystrkuje.
Jak muzika náhle spustí, do tance se oba pustí.
Podle noty skok co skok...oba mají stejný krok.“³¹*

► **Pohybová hra „Zlatá brána“** – učitelka vysvětlí pravidla hry, určí dva zájemce, kteří udělají bránu, a ostatní s doprovodem jednoduchého popěvku prolézají bránou. Kdo je v bráně chycen, vypadává ze hry.

*„Zlatá brána otevřená,
zlatým klíčem odemčená.
Kdo do ní vejde,
tomu hlava sejde.
Ať je to ten nebo ten,
praštíme ho koštětem.“*

³¹ Blahutková, M., Mikulcová, L. Využití říkadel v hudebně pohybové výchově na I. Stupni základní školy. Brno: Oddělení tělesné výchovy CDVU MU, 1995. s. 31.

► **Použité pomůcky:**

Zvonkohra, text říkanky, fotky a pohlednice zámku, ozvučná dřívka, skořápky kokosu, chachas, peruánské tykve, klavír, šaty pro prince a princeznu, papírové koruny na hlavu, CD s vážnou hudbou, CD-přehrávač, noty k písním.

4.3.2 Záznam projektu 1

► **Motivační úvod** – pro zajímavost jsem ještě použila zvonkohru. Děti jsou totiž zvyklé svolávat se některým z hudebních nástrojů a dle toho také reagují. Po té, co děti uklidily hračky po ranních hrách, jsem si sedla uprostřed koberce a zahrála jsem několik tónů na zvonkohru.

Ihned se všechny děti seběhly a posadily se kolem mne do kruhu. Jakmile všechny děti seděly „na turka“, přednesla jsem jim krátkou říkanku o zámku. Děti napjatě poslouchaly a Alexej si sedl mezi mě, aby dobře viděl a slyšel, a holčičku, se kterou nejvíc ve třídě komunikuje a hraje si.

Obr. 8: Určování počtu slabik ve slově, soukromý archiv autorky.

Na otázku: „*O čem, děti, byla říkanka?*“ chlapec ihned reagoval: „*O zámku*“. Jeho odpověď zazněla současně s některými dětmi, ale i s předstihem jiných odpovědí. Na následné otázky moc nereagoval, ale naslouchal. Snažila jsem se vysvětlit dotazované pojmy a děti mě doplňovaly. U otázky „*Co je to Moravský kras?*“ Alexík reagoval, že tam je propast Macocha.

► **Asociační hra** - Alexej jevil zájem a pružně reagoval: „*princ, král, královna, lustry, lesklé, šachovnice, kamélie, náhrdelníky, prsteny*“.

► **Prohlížení pohlednic a fotek** - vzbudilo u dětí obrovský zájem a začaly se přetahovat, kdo dřív se podívá a co tam uvidí. Proto jsem zvolila jinou formu prohlížení a každou fotku jsem nejdřív ukázala, společně s dětmi jsme pojmenovali její obsah a pak jsem ji poslala po kruhu, takže každý si ji mohl individuálně prohlédnout.

Alexej zaujatě prohlížel fotku zámeckého kočáru, na otázku: „*Jak kočár jel, když neměl motor?*“ odpověděl: „*Táhli jej koně, vepředu seděl kočí a měl bič.*“

Dále se zajímal o fotku šperkovnice, na otázku: „*Co v ní bylo?*“ odpovídal rychle za sebou: „*Stříbrné a bronzové šperky, náhrdelníky, prsteny, zářivé kameny.*“ Speciální pozornost věnoval fotce „princezny“, kterou si dlouho prohlížel. Fotku „princezny s kouzelnickým kloboukem“ okomentoval: „*To je naše paní učitelka jako čarodějnice*“. Fotku princezen s meči komentoval až po položené otázce „*Čím se bojovalo?*“ – „*Bojovalo se meči..., to jsou šermířky*“. Fotku zámku s pohledem na jeho zadní stranu chlapec ihned poznal, že se jedná o stále stejnou budovu, ač z této strany vypadá jinak. Alexej věnoval prohlížení fotek ve srovnání s ostatními dětmi delší čas. Oblíbená kamarádka, která seděla vedle něj, ho neustále nabádala k rychlejšímu podávání obrázků, avšak Alexej ji umravňoval, ať ještě chvíli počká, že si to chce „*v klidu prohlédnout*“.

Pak si každý nechal jednu fotku, řekl co na ní je, vyřukal slovo na ozvučná dřívka nebo kokosy, které jsem přidala, aby děti měly možnost volby, a následně určil počáteční nebo koncovou hlásku ve slově dle toho, jak jsem ho nabádala.

Alexej měl fotku „šermířek“, kterou správně pojmenoval. Na otázku: „*Co princezna drží v ruce?*“ odpověděl „*Meč*“. K určení počtu hlásek ve slově „meč“ si neobvykle vybral zvonkohru a správně vyřukal jednu slabiku, určil počáteční hlásku ve slově. V činnosti si počínal odhodlaně a sebejistě. Chlapec udržel pozornost bez problémů celou dobu činnosti, chybné odpovědi některých dětí opravoval nebo doplňoval.

Fotky a pohlednice celkově vzbudily obrovský zájem u dětí, proto jsem se rozhodla, že je po skončení programu ve třídě vystavím, aby si je každý mohl během her kdykoli a jakkoli dlouho prohlížet. Během následujícího týdne jsem pozorovala, že je děti chodí s oblibou pozorovat, přičemž vzájemně nad nimi diskutovaly a komentovaly je, některé je dokonce ukazovaly rodičům, neboť jejich umístění na magnetické tabuli vedle vstupních dveří do třídy

to umožňovalo.

Obr. 9: Zpěv a hra na doprovodné nástroje, soukromý archiv autorky.

► **Zpěv písně a doprovod na hudební nástroje** – Alexej po objasnění pojmu „kastelán“ reagoval: „*Tak to by mě*

nenapadlo.“ Pojem si ale osvojil velmi rychle a ještě po deseti minutách, když jsem položila otázku „*Kdo si pamatuje, jak se říká tomu, kdo řídí celý zámek?*“, si slovo pamatoval a bez problémů si je vybavil. U klavíru se zapojil do zpěvu a při možnosti výběru doprovodných nástrojů si vybral hru na kokosy. Chlapec má smysl pro rytmus a čistě intonuje.

Poté navrhly děti samy, že by si chtěly ještě zazpívat píseň „*Princezna ze mlejna*“, kterou již znají, proto jsem jim nebránila a doprovodila je na klavír. Alexej se po pozdějším dotázání projevil: „*Nová písnička se mi moc líbila, ale lepší je Princezna ze mlejna*“. „*Aji tu říkanku bych se chtěl naučit a chtěl bych se jet do toho zámku podívat.*“

► **Dramatizace** – Alexej se chtěl převléci za prince jako první, spolu s oblíbenou vrstevnicí

Alenkou zkoušeli tančit dle mých pokynů a chtěli se často při tom fotit. Alexeje pak velmi bavilo uklánět se a několikrát to opakovaně zkoušel. Při střídání převleků začal později Alexej s Alenou zlobit a musela jsem je několikrát napomenout. (viz příloha č. 10)

Při této činnosti se celkově děti velmi bavily a smály.

Po pozdějším dotázání se Alexej projevil, že by byl rád, kdyby bylo na tuto aktivitu více času.

Obr. 10: Tanec prince a princezny, soukromý archiv autorky.

► **Pohybová hra „Zlatá brána“** – Alexej rychle pochopil vysvětlená pravidla hry,

byl mezi prvními zájemci, kteří měli dělat bránu. Děti automaticky chodily v kruhu a postupně vypadávaly ze hry. Po pozdějším dotázání Alexej řekl: „*Zlatá brána – to mě hrozně bavilo, ale víc jak jsem byl král a Alenka královna.*“

Obr. 11: Pohybová hra „Zlatá brána“. Soukromý archiv autorky.

4.3.3 Závěr projektu 1

Projekt realizovaný v mateřské škole byl zdařilý, podařilo se naplnit stanovené cíle. Během jeho procesu si vyžádal pouze nepatrné úpravy. Chlapec, kterého jsem pozorovala, byl zaujatý tématem od počátku do konce, zajímal se samostatně a bez výzvy o všechny činnosti s tím spojené a sám později navrhoval návštěvu zámku. Při realizaci projektu se nejvíce zajímal o činnost s fotkami a obrázky, dramatizaci a pohybovou hru. Po celou dobu byl velmi aktivní a spolupracoval s vrstevníky i učitelkou. Pouze jednou ho bylo třeba „umravnit“, ale po té se k činnosti vrátil a dál postupoval dle pokynů. V době mezi projektem č. 1 a projektem č. 2 nakreslily děti několik obrázků, většinou na téma „princezna“. Vzhledem k tomu, že chlapec rád kreslí, projevil se také výtvarně a těšil se na skutečnou prohlídku zámku. V záznamovém archu ho proto celkově hodnotím stupněm č. 1 - má zájem o činnost, nevyžaduje žádnou podporu ani individuální přístup. (viz příloha č. 11)

Z celkového pohledu na činnost skupiny během projektu, bych některé děti klasifikovala stupněm č. 2, stupně č. 4 by dosáhla integrovaná holčička, která se projektu také účastnila.

4.4 Projekt 2

Záměr projektu: tento projekt je zaměřen na sledování reakcí dětí v prostředí zámku při řízené činnosti.

Cíl: sledovat vliv prostředí na zájem dítěte.

Použité metody: pozorování, extrospekce krátkodobá, pomocná metoda formou neřízeného rozhovoru za účelem získání co nejvíce informací.

Prostředí: pro realizaci tohoto projektu volím prostředí zámku, kde jsem při studiu několik let pracovala na pozici průvodkyně, proto není pro mě neznámé a dobře se v něm orientuji. Výhodou jsou také dobré vztahy s vedením, které mi umožňuje naplánovat prohlídku dle vlastních představ a pro naši skupinu zcela bezplatně. Prohlídka pro děti začíná na nádvoří před vstupem do zámku, dále pokračuje v interiéru a je orientovaná pouze na reprezentační přízemí budovy z důvodu obtížně pochopitelného textu v prvním patře. Děti jsou před vstupem do objektu poučeny o vhodném chování a společně jsou dohodnuta určitá pravidla. Historický objekt se nachází ve velké zámecké zahradě, kterou je možné bezplatně navštívit dle individuálních časových možností a zájmu.

Objekt projektu: vybraná skupina třinácti dětí předškolního věku z MŠ, kde pracuji, která se účastnila projektu č.1. Pozoruji chlapce Alexeje ve věku 6 let, 5 měsíců (popis viz projekt 1). Některé děti ze skupiny již zámek v uplynulém roce navštívily v rámci výletu s MŠ nebo za účelem shlédnutí květinové výstavy.

Datum a čas realizace: 10.6.2010, od 9:00 do 9:30 hod. Realizace projektu č.2 probíhá týden po projektu č.1.

Způsob záznamu: videonahrávka pro detailní zachycení reakcí dětí, s povolením Národního památkového ústavu v Brně a Státního zámku Rájec nad Svitavou. (viz příloha č. 12)

Dále pořízení fotografií a obrázků, které děti nakreslí dle zájmu.

4.4.1 Popis projektu 2

Téma: „Prohlídka zámku“

Záměr: Chápat širší souvislosti spojené s životem na zámku

Dílčí vzdělávací cíl:

- ▶ kognitivní – dítě a společnost – kompetence k učení
- ▶ psychomotorický – dítě a jeho psychika (jazyk a řeč) – komunikativní kompetence
- ▶ afektivní – dítě a svět – kompetence sociální a personální

- ▶ vědomost – dítě získává elementární poznatky o životě na zámku
- ▶ dovednost – dítě se dovede verbálně vyjádřit, naslouchat mluvenému slovu a klást otázky
- ▶ postoj – dítě si vytváří pozitivní vztah k zámku a jeho okolí

Očekávané výstupy:

- dítě si osvojí elementární poznatky o životě na zámku
- dítě se dovede bez ostychu verbálně vyjádřit a klást otázky i naslouchat
- dítě má vytvořený kladný vztah k zámku a jeho okolí

Možná rizika:

- aktuální nálada dětí
- časová omezenost
- nevhodné počasí
- dostupnost
- opakovanost akce pro některé jedince

Výhody:

- znalost prostředí
- znalost souvislostí vzhledem k podávaným informacím pro případné dotazy dětí
- dobré vztahy s vedením
- povolení k natočení obrazového materiálu
- možnost využití kostýmů

Vzdělávací nabídka:

Organizační formy: frontální činnost v malém počtu vybraných dětí předškolního věku se střídá s individuální formou, kdy učitelka přistupuje ke každému dítěti zvlášť.

► **Motivace:** v mateřské škole před odjezdem na zámek učitelka děti motivuje: „*Vzpomínáte si, děti, jak jsme si povídali a hráli na zámek? Jestli chcete, pojedeme dnes zámek navštívit...*“

► **Doprava:** autobusem (veřejnou dopravou) z Doubravice nad Svitavou v 8:00 hod – příjezd do Rájce v 8:15 hod. Cesta od autobusové zastávky k zámku trvá asi 10 min chůze.

► **Před zahájením prohlídky** si děti projdou park, občerství se nakrájenými jablky, které mají s sebou z mateřské školy, v případě potřeby využijí veřejné toalety. V případě zájmu si mohou zahrát „zámecké pexeso“ nebo skládat kartičky s písmeny do slov dle vzoru. (viz příloha CD)

► **Prohlídka zámku:** jedna učitelka čeká s dětmi před vstupem do zámku, jakmile přijde druhá učitelka přestrojená v kostýmu, začne prohlídka se specificky upraveným textem pro děti předškolního věku. Děti jsou poučeny o vhodném chování v interiérech. (viz příloha č. 13)

► **Použité pomůcky:**

Pexeso, kartičky s písmeny a vzorovými slovy, kostým, zvoneček, fotoaparát.

4.4.2 Záznam projektu 2

► **Před odjezdem** vládlo v mateřské škole mírné napětí. Paní ředitelka rozhodla, že vzhledem k vysokým venkovním teplotám v době probíhající projektu pojedeme do Rájce časnějším spojem. Děti se podařilo vhodně motivovat a na návštěvu zámku se těšily. Alexejova maminka den před plánovaným projektem oznámila, že chlapec pojedede zřejmě raději na výlet s babičkou. Šla jsem za ním a ptala se ho, proč nechce jet, ale on tvrdil, že by rád jel, ovšem jeho babička ho bere na výlet. Během dne tedy došlo k převratu celé situace a Alexej v odpoledních

hodinách přesvědčuje maminku, že by rád jel s ostatními dětmi do zámku. Protože jeho přání nijak nenarušilo rodinný program, jel nakonec chlapec s námi.

► **Doprava:** děti jsou zvyklé cestovat autobusem a po celou dobu cesty se chovaly naprosto způsobně. Alexej pozoroval, kudy jedeme, a komentoval zastávky autobusu. Přesně věděl, kde vystoupíme a kudy se k zámku dostaneme.

► **Před zahájením prohlídky:** vzhledem k časnému příjezdu do Rájce jsme měli možnost s dětmi projít zámecký park a zastavit se v něm u letního kina. Zde se děti občerstvily jablky,

kteřá sebou vezly z mateřské školy, poté jsem jim nabídla hru „zámecké pexeso“ a skládání písmenek do slov dle vzoru. Děti s nadšením návrh uvítaly, rozdělily se samy do dvou skupin a asi 25 minut hrály, přičemž se skupiny u her vystřídaly. Alexej nejdříve hrál pexeso, hru hlasitě komentoval a dohlížel na vrstevníky, aby dodržovaly pravidla, potom skládal písmena. Slova se mu podařilo hned napoprvé bezchybně složit. (viz příloha č.: 14)

Obr. 9: Skládání písmen dle vzoru, soukromý archiv autorky.

► **Motivační úvod:** po příchodu přestrojené učitelky do historického kostýmu byly děti nadšeny ze zlatých šatů. Alexej zážitek komentoval: „*To je naše paní učitelka přestrojená za princeznu!*“

Děti se hned v počátku podařilo zaujmout a napjatě poslouchaly úvodní výklad v exteriéru. Alexej se postavil mezi první děti a celou dobu zaujatě poslouchal. (viz příloha CD)

► **Průběh prohlídky:** hned v počátku se Alexej postavil mezi první děti, zaujatě poslouchal, doplňoval mě při výkladu, když jsem dětem poskytla prostor. Více si všímal detailů a kladl adekvátní otázky týkající se zámku. Ostatní děti pozorovaly každý můj krok, často měly dotazy na věci, které kolem sebe zrovna viděly. Některé pouze pozorovaly nebo při přechodu do další místnosti diskutovaly nad různými zajímavostmi. Dle zaujetí jsem vždy dětem nechala dostatek času na prohlídku místnosti, ve které jsme se zrovna nacházeli, a zodpověděla konkrétní dotazy.

Alexeje spolu s ostatními dětmi významně zaujaly jména princů a princezen, často se ptaly na další obrazy a snažily se jména opakovat.

Při každé položené otázce se Alexej nejdříve zamyslel a pak nahlas odpovídal nebo uváděl možnosti odpovědí. Např. v jídelně na otázku, zda tam je stejná skříň, odpověděl: „*Je, ale jedna je větší a jedna je menší.*“

6.

7.

8. Obr. 10: Začátek prohlídky, vstupní hala, soukromý archiv autorky.

Při prohlídce květinového salónu měl Alexej dokonce technickou otázku: „*Proč jsou ty rožinače nahoře?*“ (myšleno vypínač světla)

V kabinetu rytin odpověděl Alexej na otázku z čeho je perleť: „*Asi z křišťálu...*“ Pravděpodobně byl zaujat tereziánskými lustry z křišťálu, o kterých jsem jim povídala, a také vysvětlovala pojem křišťál.

Chlapec bez problémů chápal slovní humor a dokázal se nadchnout z nově poznávaných věcí. Na vyzvání, aby děti ve slavnostním sále zazpívaly píseň, s radostí zpíval, poznal zde šperkovnice a správně odůvodnil jejich použití. Chlapec dokonce bez problémů popsal zdobený

lustr, ve kterém na první pohled není rozpoznatelné, že je v něm zakomponovaná kávová souprava, přičemž i mnozí dospělí návštěvníci tento detail na první pohled přehlédnou.

V knihovně chlapec reagoval na kvantitu knih: „*Je tu milion knížek.*“

Obr. 11: Prohlídka knihovny. Soukromý archiv autorky.

Ke konci prohlídky ve slavnostním sále a v knihovně jsem použila navíc zvoneček, neboť děti mezi sebou začaly více diskutovat. Poté ale opět napjatě poslouchaly a spolupracovaly

Mnohé děti na vyzvání přednesly osvojenou říkanku o zámku, některé si ji nepamatovaly. Alexej přednášel spolu s ostatními.

Děti nahlédly i do druhého sálu knihovny, kde už výklad neprobíhal a mohly libovolně klást dotazy. Na repliku původního zámku Alexej položil otázku: „*To je Doubravice?*“ (myšleno jeho místo bydliště). Jiné děti tipovaly, že se jedná o zámek, ale mášla je jeho stávající podoba, proto jsem jim vysvětlila bližší souvislosti. Dále se dotazovaly na rodokmen, načež jsem jim tento pojem osvětlila pro ně přijatelnou formou a nové slovo si zkusily vytleskat.

Děti samy v závěru pochopily, že se blíží konec prohlídky. Protože k hlavnímu východu ze zámku se jde přes slavnostní sál, který jsme již navštívili, nabádala jsem děti, aby se kolem

sebe dívaly, kde by mohl být ukrytý poklad. Alexej spolu s ostatními tipoval šperkovnice, chvíli jsem je napínala a otevírala postupně zásuvky, až se v jedné konečně objevilo sladké překvapení. Děti měly z pokladu radost a po skončení prohlídky si sladkosti rozdělily.

9.Obr. 12: Hledání pokladu. Soukromý archiv autorky.

► **Doprava zpět:** autobusem (veřejnou dopravou) z Rájce v 10:40 do Doubravice. Po cestě na autobusovou zastávku jsem ještě dětem kladla soutěžní otázky vztahující se k proběhlé návštěvě zámku. První správná odpověď byla vždy odměněna sladkostí.

10.Obr. 13: Děti a průvodkyně po prohlídce zámku. Soukromý archiv autorky.

4.4.3 Závěr projektu 2

Realizace projektu byla úspěšná, stanovených cílů bylo dosaženo. Chlapec byl od počátku akce zaujat prostředím a kostýmem, stejně tak jako ostatní děti. Po celou dobu prohlídky v interiéru

zámku se zajímal o věci kolem sebe, kladl adekvátní otázky a dotazy, komunikoval s vrstevníky k tématu. Nadšení a zájem byly patrné již od počátku celého projektu nejen u pozorovaného chlapce, ale i u ostatních dětí. Převládaly spontánní reakce, neboť děti neměly ostych, ani žádné zábrany před komunikací. Vedl je k tomu jednak blízký vztah k oběma učitelkám, které skupinu doprovázely, a také pro některé již známé prostředí. Méně komunikativní děti pozorně naslouchaly a prohlížely si věci kolem sebe.

Alexeje pravděpodobně nejvíce zaujal kočár, který byl v době naší prohlídky vystavený ve vstupní hale, neboť ho později kreslil. Často se také zajímal o konkrétní věci kolem sebe jako je nábytek, dotazoval se, co k čemu sloužilo apod., snažil se stát vždy co nejbliže u mě, aby dobře slyšel a viděl, aby jeho odpověď byla první a správná.

Obavy z opakování pro některé děti byly zbytečné, neboť se mi podařilo již v počátku prohlídky děti natolik zaujmout a navodit příjemnou atmosféru, že místo plánovaných třiceti minut prohlídka nakonec trvala čtyřicet pět minut.

Během výkladu jsem dětem dle situace kladla častěji otázky a vyzývala je k aktivitě, než je uvedeno v sylabu. Po realizaci projektu vzniklo z nadšení dětí nad uskutečněnou akcí mnoho obrázků, přičemž výběr některých z nich dokládám v příloze této práce. (viz příloha č. 15 a CD)

V záznamovém archu hodnotím pozorovaného chlapce jednoznačně stupněm č. 1 - má zájem o činnost, nevyžaduje žádnou podporu ani individuální přístup. Stejným stupněm hodnotím i ostatní děti. (viz příloha č.16)

4.4.4 Vyhodnocení projektů

Realizací projektů, kde jsem sledovala vliv prostředí na zájem dítěte, jsem dospěla k následujícím hypotézám:

- 1. Prostor ovlivňuje zájem dítěte**
- 2. Prostor neovlivňuje zájem dítěte**

Porovnáním obou realizovaných projektů jsem došla k závěru, že v projektu č.2 projevovaly děti větší zájem o činnost a dění kolem sebe než v projektu č.1.

Z této analýzy vyplývá, že se jedná o **kvalitativní výzkum**, kde platí hypotéza 1:

„Prostor ovlivňuje zájem dítěte“

5 Závěr

Předkládaná práce pojednává o možnostech pojetí Státního zámku Rájec nad Svitavou očima předškolního dítěte.

V teoretické části se zabývám jedním z nejdůležitějších etap života – předškolním obdobím dítěte. Popisuji zde jeho charakteristické vlastnosti v různých oblastech biologického a psychosociálního vývoje. Specifickou kapitolu, kterou by měl každý pedagog při práci v mateřské škole znát, věnuji popisu hry a významu pohádek u dětí předškolního věku.

Další významnou kapitolu tvoří širší pojetí kultury města Rájce-Jestřebí, orientované zejména na dětské návštěvníky. Zde se nachází významná kulturně-historická památka celého regionu Blanensko a jedna ze stěžejních turistických atraktivit Moravského krasu – Státní zámek Rájec nad Svitavou, na který navazuji v empirické části.

V této kapitole se zabývám jak současným kulturním děním ve městě, tak historickým pohledem na folklór Rájce. Kladu v ní důraz na zvyky a obyčeje, pověry, báchorky, pohádky, hry a nářečí. Dostupnost těchto informací a podkladů byla náročná, neboť v Rájci nebyla dosud zpracována žádná ucelená literatura a jednotlivé „střípky“ z historie se nacházejí spíše u soukromých sběratelů.

Empirická část obsahuje kvalitativní výzkum realizovaný do dvou projektů, při kterých bylo cílem zkoumat vliv prostředí na zájem dítěte. Zpracování obou projektů bylo ovlivněno mými dosavadními pracovními možnostmi, přičemž jsem využila vlastní vytvořenou pomůcku z bakalářské práce – návrh na sylabus pro děti předškolního věku a uvedla ji do praxe (viz příloha 17), kde se také velice osvědčila, což dokládá i přiložené CD s videozáznamem.

Při zpracování diplomové práce jsem těžila především z vlastních pracovních zkušeností, které jsem nyní mohla shrnout a aplikovat do této závěrečné práce.

Diplomovou práci lze využít jako pomůcku v mateřské škole při edukačním procesu, projektování výletu a návštěvy Státního zámku Rájec v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání. Dále tvoří praktickou a ověřenou ukázkou metodické práce s dětmi předškolního věku pro zaměstnance zámku a pedagogy mateřských škol. Zajisté je také motivací pro další činnost na toto zajímavé téma, neboť lze zpracovat i cizojazyčně a po úpravě lze její část vydat jako brožuru za podpory Národního památkového ústavu v Brně. (viz příloha 18)

6 Seznam použité literatury a pramenů

- BACUS, A. *Vaše dítě ve věku od 3 do 6 let*. Praha: Portál, 2004. ISBN 807178-862-7.
- BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. *Diagnostika dítěte předškolního věku*. Praha: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1829-0.
- BLAHUTKOVÁ, M. MIKULICOVÁ, L. *Využití říkadel v hudebně pohybové výchově na I. stupni základní školy*. Brno: Oddělení tělesné výchovy CDVU MU, 1995. Bez ISBN.
- ČAČKA, O. *Psychologie dítěte*. Tišnov: Sursum, 1996. ISBN 80-85799-03-0.
- FÜRST, M. *Psychologie*. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-199-0.
- HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-7367-628-5.
- CHRÁSKA, M. *Základy výzkumu v pedagogice*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. ISBN 80-7067-287-0.
- CHOBOLA, L. *Dětský kresebný projev a klasikové jeho teorie*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1975. Bez ISBN.
- KLENKOVÁ, J. *Kapitoly z logopedie I*. Brno: Paido, 1997. Bez ISBN.
- KOL. AUTORŮ. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2004. Bez ISBN.
- KOL. AUTORŮ. *Jestřebí*. Blansko: Obchodnické tiskárny, 1936. Bez ISBN.
- KOL. AUTORŮ. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- Konečná, S. *Strojopis ze soukromého archivu*. Bez ISBN.
- KOŤÁTKOVÁ, S. *Hry v mateřské škole v teorii a praxi*. Praha: Grada Publishing, a., s., 2005. ISBN 80-247-0852-3.
- KURIC, J. A KOL. *Ontogenetická psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. Bez ISBN.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, a., s., 2006. ISBN 80-247-1284-9.
- LANGMEIER, J., BALCAR, K., ŠPITZ, J. *Dětská psychoterapie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-381-1.
- MATĚJČEK, Z. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada Publishing, a., s., 2005. ISBN 80-247-0870-1.

MERTIN, V., GILLERNOVÁ, I. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-799-X.

MILLAROVÁ, S. *Psychologie hry*. Praha: Panorama, 1978. Bez ISBN.

NECHUTA, J. *Naše kroje*. IN: Zpravodaj města Rájec – Jestřebí 6/1977. Bez ISBN.

NOVÁK, Z., DVOŘÁKOVÁ, E., DVOŘÁK, J. *Kamélie*. Brno: Národní památkový ústav, 2004. ISBN 80-86752-14-3.

PROFANTOVÁ, S. *Bakalářská práce: Využití regionu Blanensko v mateřské škole*. 2008. Bez ISBN.

ROGGE, J. *Dětské strachy a úzkosti*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-237-8.

RYŠAVÝ, L., NECHUTA, J. *Zvláštnosti rájeckého nářečí*. IN: *Pamětní kniha městyse Rájec nad Svitavo*. Upravený strojopis z archivu P. Sychry. Bez ISBN.

ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-124-7.

SKUTIL, J. *Rájec-Jestřebí*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1981. Bez ISBN.

SVOBODA, J. *Nejkrásnější pověsti Jižní Moravy*. Frýdek-Místek: Alpress, s. r. o., 2008. ISBN 978-80-7362-626-6.

ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0877-4.

TAUFER, F. *Městečko Rájec*. Blansko, 1913. Bez ISBN.

TEYSCHL, O., BRUNECKÝ, Z. *Duševní vývoj a výchova dítěte*. Praha: Orbis, 1973. Bez ISBN.

TRÁVNÍČEK, J. *Sborník*, 1941. Bez ISBN.

Zpravodaj města Rájec-Jestřebí č. 7/1978.

Zpravodaj města Rájec-Jestřebí č. 4/1980.

Zpravodaj města Rájec-Jestřebí č. 10/2008.

Kronika městyse Rájec nad Svitavou od r. 1923, umístěna na Městském úřadu Rájec-Jestřebí

www.wikipedia.org

www.rajecjestrebi.cz

www.zamekrajec.cz

www.blanensko.cz

www.npu.cz

Seznam příloh:

- Příloha č. 1: Orientační vyšetření laterality podle několika Sovákových zkoušek
- Příloha č. 2: Státní zámek Rájec nad Svitavou
- Příloha č. 3: Fotografie Státního zámku Rájec nad Svitavou
- Příloha č. 4: Historické fotografie z Rájce
- Příloha č. 5: Pověst: „Zlý správce“
- Příloha č. 6: Výsledky výzkumu znalosti rájeckých přezdívek
- Příloha č. 7: Výstava kamélií na Státním zámku Rájec nad Svitavou
- Příloha č. 8: Souhlas s užitím osobních údajů
- Příloha č. 9: Melodie písně „Hradní strašidla“
- Příloha č. 10: Záznam projektu 1
- Příloha č. 11: Záznamový arch projektu 1
- Příloha č. 12: Povolení k natáčení v interiéru zámku
- Příloha č. 13: Sylabus Státního zámku Rájec nad Svitavou pro děti předškolního věku
- Příloha č. 14: Záznam projektu 2
- Příloha č. 15: Zážitky ze zámku ve výtvarném pojetí
- Příloha č. 16: Záznamový arch projektu 2
- Příloha č. 17: Předávací protokol o užívání díla
- Příloha č. 18: Vyjádření k sylabu Státního zámku Rájec pro předškolní děti

Příloha č. 1: Orientační vyšetření laterality podle několika Sovákových zkoušek

Zkouška navlékání: dítě provléká silnou nit velkým ouškem jehly. Důležité není, která ruka drží nit a která jehlu, ale je důležité, která ruka vede pohyb (ať už nit proti jehle či jehlu proti niti). Vedoucí ruka je ta, která vede pohyb.

Zkouška stavení kostek: před dítě rozložíme na stole kostky, vyzveme je, aby postavilo věž. Staví-li levou rukou, je to známka levorukosti. Staví-li pravou rukou, sledujeme, jak klade poslední kostky a kterou rukou zachraňuje před dokončením věž, aby nespadla. Stává se, že bezděčně zachraňuje vystavenou věž levou rukou, i když začalo stavět rukou pravou. Můžeme říci, že když dítě stavělo levou rukou, třeba jen v poslední fázi, jde o levorukost. Stavělo-li pravou rukou, je to buď vrozená pravorukost nebo pravorukost z přecvičovaného leváctví.

Zkouška dominance dolní končetiny: posouvání drobného předmětu, např. krabičky od zápalek, podél naznačené linky. Vedoucí končetina je ta, která krabičku posouvá. Zkouška vedoucího oka: dítěti mažeme dát krasohled, ke kterému oku ho přiloží a prohlíží si obrazce, to je oko vedoucí. Také je možné dítěti nabídnout, aby se podívalo klíčovou dírkou ve dveřích. (nebo smotaný papír jako dalekohled)

Zkouška vedoucího ucha: pod stul dáme budík a vyzveme dítě, aby pozorným nasloucháním zblízka určilo, na kterém místě pod stolem budík tiká (tato zkouška je však nepřesná, je jen orientační).

Zkouška kreslením a psaním: před dítě položíme tužku a papír rozdělený čarou na dvě poloviny tak, aby mohlo dosáhnout na papír stejně pravou i levou rukou. Vyzveme je, aby nakreslilo domeček na jednu polovinu papíru. Potom je požádáme, aby nakreslilo na druhou polovinu papíru domeček. První kresbu zakryjeme, nebo papír přehneme, aby dítě nemohlo přesně obkreslovat. Školáci se pod každou kresbu podepíší tou rukou, kterou kreslili. Při hodnocení si všímáme, kterou rukou začalo dítě kreslit: pravák začíná pravou, levák podporovaný a správně vedený začne levou, ale přecvičovaný, potlačovaný levák se nutí sám vzít tužku do pravé ruky a začínat kreslit pravou. Obě kresby porovnáme. Hodnotíme pevnost linií

v kresbě, a také bohatství detailu kresby. Některý přecvičovaný levák nakreslí domeček sice pevnými a výraznými tahy pravou rukou, ale kresba levou rukou ukáže víc podrobností (kytku v okně, více oken, zahrádku a plot apod.), i když jsou tahy nerovné, slabé, tj. neprocvičované.

Příloha č. 2: Státní zámek Rájec nad Svitavou

Tato národní kulturní památka se nachází na vyvýšenině v bezprostřední blízkosti souměstí Rájec-Jestřebí a nese název původně samostatné obce Rájec nad Svitavou. Patří k architektonickým klenotům Čech i Moravy a je výjimečnou ukázkou reprezentačního venkovského sídla ve stylu 2. poloviny 18. století.

Na rájeckém panství původně stávaly dvě gotické tvrze, o kterých již byla zmínka v kapitole o původu Rájce. Roku 1464 přešlo rájecké zboží do držby vladyckého a později panského rodu Drnovských z Drnovic, jehož příslušníci v 2. pol. 15. stol. menší z tvrzí obnovili v pozdně gotickém stylu, následně pak kolem roku 1570 nechal nejvyšší dvorský sudí markrabství moravského Bernard Drnovský z Drnovic toto sídlo podstatně přestavět a rozšířit v renesančním duchu na čtyřkřídlý dvoupatrový zámek s pravoúhlým arkádovým nádvořím a věží nad hlavním vchodem. Kolem bylo postupně vybudováno předzámčí s hospodářskými budovami z větší části dosud zachovanými, zatímco zámek samotný byl zcela zničen požárem v roce 1756. V písemných pramenech se ještě uvádí k zámku náležející zahrada s bludištěm, součástí zahrady byla též tzv. salla terrena kruhového půdorysu a velká ptačí klec. V době požáru zámku vlastnil rájecké dominium původem štýrský hraběcí rod Roggendorfů, za jehož člena, úředníka císařské dvorské kanceláře Georga Ehrenreicha, se roku 1621 provdala Johanka Drnovská, poslední z rodu Drnovských. Vzhledem k tomu, že Roggendorfové v polovině 18. století dávali přednost pohodlnějšímu paláci v Brně, nebyl zámek po požáru obnoven a zůstal v troskách.

Roku 1763 panství koupil od bratrů své manželky Raffaely rozené z Roggendorfu starohrabě Antonín Karel Salm-Reifferscheidt, tajný rada, nejvyšší komoří, diplomat a hofmistr ve službách Marie Terezie a Josefa II., jehož byl vychovatelem. Bezprostředně po uzavření kupní smlouvy přikročil k výstavbě současného zámku a stal se zároveň zakladatelem nové rodové větve, píšící se záhy Salm-Reifferscheidt-Raitz.

Pro své nové reprezentační sídlo v Rájci si starohrabě A. K. Salm vybral moderní plány vídeňského architekta francouzského původu Isidora Marcela Amanda Canevaleho, který

vytvořil projekt zámku ve stylu tzv. rokokového klasicismu, zvaného někdy také styl luisézní (ve stylu Ludvíka XVI.), v našem prostředí značně ojedinělým. Vlastní stavba zámeckého komplexu probíhala v letech 1763-1769, přičemž konečným výsledkem pak byla trojkřídlá stavba s hlavní dvoupatrovou budovou a mansardovou střechou, centrálním bodem se stal ústřední sál prostupující oběma patry, kolem nějž byly symetricky navrženy obytné, reprezentační a další prostory. Jednotlivé trakty pak ohraničují východně orientované čestné nádvoří. Na stavbě zámku se podíleli především řemeslníci z Rájce a okolí, stavební práce řídil vrchnostenský úředník František Nepomuk Brunn.

V části jižního traktu byla zřízena nová empírová kaple Nanebevzetí Panny Marie, r. 1777 přemaloval fresky F. A. Šebesty-Sebastiniho v ústředním sále rakouský malíř působící v Brně Kajetán Schaumberger. Nejvýraznější proměnou prošly místnosti v přízemí, sloužící reprezentačním účelům, v 70. letech 19. stol., kdy byly dle návrhu Bedřicha Wachsmanna upraveny novorenesančně (kazetové stropy, dřevěné obložení stěn).

Zámek sloužil starohraběcímu a posléze knížecímu rodu Salmů jako letní sídlo. Pobývali na něm buď přes letní měsíce, nebo později hlavně na podzim za lovecké sezóny, a to až do doby první republiky, kdy se po zániku vídeňského habsburského dvora do Rájce přestěhovali natrvalo.

Hosty knížecí rodiny bývaly na zámku i významné osobnosti, jako například rakouský prozaik a dramatik Ferdinanda von Saar, obrozenský vědec Josef Dobrovský nebo císař František Josef I. Prostřednictvím výtvarně nadané starohraběnky Augusty, jejíž díla jsou k vidění v přízemí zámku, měli Salmové vazbu i na rodinu Mánesů.

V roce 1945 byl zámek společně s dalším majetkem rodu Salm-Reifferscheidtů zkonfiskován na základě tzv. Benešových dekretů a přešel do vlastnictví sátu. Již r. 1949 bylo přízemí zpřístupněno veřejnosti, první patro pak v 50. letech po zřízení obrazárny, představující jen málo doplněnou cennou uměleckou sbírku, nashromážděnou příslušníky rodu Salmů. V zámku bylo také r. 1952 otevřeno Museum moravského krasu, v pozdějších letech však zrušené.

Veřejnosti je zpřístupněno reprezentační přízemí, obsahující cennou sbírku broušených křišťálových manýristických nádob patrně z dílny brusiče O. Miseroniho, působícího v rudolfínské Praze, dále sbírku orientálního porcelánu, soubory rytin dle děl P. P. Rubense, Ch. Le Bruna a Raffaela, s rodovou historií seznamuje množství rodinných portrétů především v „Sále předků“, místnosti jsou zařízeny nábytkem z 19. stol. v historizujícím stylu, dále

nábytkem ve stylu holandského baroka z 18. stol. a zastoupeny jsou i honosné výrobky versailleského nábytkáře Ludvíka XIV. Ch. Boulella. Sály v severní části přízemí zabírá obsáhlá, cenná knihovna (druhá největší šlechtická knihovna na Moravě), obsahující 59 479 svazků z mnoha naučných oborů i beletrie, nechybí vzácné rukopisy ze 14. – 15. stol., řada prvotisků a paleotypů do r. 1550, pozůstalosti některých osobností a knihy s okultní, esoterickou tematikou, připomínající svobodozvednářské aktivity knížete Karla Josefa Salm-Reifferscheidta, zakladatele knihovny. V prvním patře zámku, v bývalých obytných prostorech, se nachází již zmiňovaná rozsáhlá obrazová galerie, zahrnující evropské umění 16. – 19. stol. (soubory děl především holandských, vlámských, německých, rakouských, francouzských a italských umělců), doplněná ukázkami původního nábytku (holandské baroko, rokoko, biedermeier, historismus), sbírkami porcelánu, tzv. habánské keramiky, majoliky a různými dalšími artefakty, evokujícími původní zařízení těchto prostor.

Součástí prohlídkové trasy je od r. 2002 zámecká kaple, jejíž přilehlá místnost slouží k tematicky zaměřeným výstavám, volně přístupný je anglický park s rozlohou přes 14 ha, založený r. 1767, rozšířený do současné rozlohy r. 1830 nejvýznamnějším příslušníkem rodu, starohrabětem Hugo Františkem Salmem, obsahující řadu vzácných dřevin a tři rybníčky, napájené původním samospádovým vodovodem, který přivádí vodu i do rybníčku s vodotryskem na čestném nádvoří.

Zámecké zahradnictví se od r. 1973 specializuje na pěstování kamélií, kdy sem byla převezena vzácná sbírka kamélií z Průhonic u Prahy, čítající dnes přes padesát odrůd, z nichž některé byly vyšlechtěny rájeckým zámeckým zahradníkem Janem Dvořákem.

V prostorech zámku probíhají každoročně od r. 1999 noční prohlídky (šermířská vystoupení se zábavným, dobrodružným, pohádkovým či hororovým dějem), dále pak tradiční výstavy jirín či svatebních šatů a kytic. „Slavnostní sál“ slouží koncertům klasické hudby (zejména v rámci festivalu *Concentus Moraviae*) a svatebním obřadům, r. 2001 byla znovu obnovena tradice poutí do zámecké kaple při svátku patrocina 15. 8., příležitostně je kaple využívána i pro koncertní účely.

Po roce 1989 vznesli příslušníci rodiny Salmů restituční nároky, které dodnes nebyly jednoznačně dořešeny, zámek tedy zůstává ve státním vlastnictví.

Příloha č. 3: Fotografie Státního zámku Rájec nad Svitavou

(soukromý archiv autorky)

Pohled na zámek z jižní strany, ze silnice

Pohled na zámek ze západní strany, zezadu

Dámská pracovna v 1. patře zámku, v době konání akce „Dny oživé historie“

Příloha č. 4: Historické fotografie z Rájce

(soukromý archiv Petra Sychry z Rájce)

Dožínky v Rájci 2.9.1956

Státní zámek Rájec nad Svitavou ve 20. letech 20. stol.

Pohled na Rájec od Hra-diska patrně ze 30. let 20. stol.

Příloha č. 5: Pověst: „Zlý správce“

Už uplynulo mnoho let od té doby, co na rájeckém panství žil starý správce. Žádný z úředníků zdejší vrchnosti nebyl nijak zvlášť hodná, ale na tohoto panského služebníka nemohli lidé dlouho zapomenout pro jeho velkou krutost, se kterou vymáhal plnění poddanských povinností. Jak by také ne, vždyť mozolnaté ruce robotníků musely živit nejen stále prázdnou knížecí pokladnu, ale snad ještě více vlastní kapsu pana správce!

Správce byl tak zlý, že mu poddaní přáli jen to nejhorší.

A když konečně zemřel, oddechli si a pomysleli: „Tu potvoru škaredou si jistě sám čert odnesl a už ji smaží v pekelném ohni!“

S novým správcem přišly pro chudý lid přece jen trochu lepší časy.

Krátce po smrti nenáviděného knížecího úředníka jeli dva panští kočí s nějakým nákladem z Rájce do Blanska. Začínalo se už pomalu stmívat, proto se snažili, aby co nejrychleji dorazili do Blanenského dvora. Když se ocitli asi v polovině cesty mezi Rájcem a Ráječkem, zastavily se jim náhle koně zrovna v místech, kde nad silnicí stojí černý litinový kříž, za nímž už začínají pozemky blanenského panství. Co to?

Kočí švihali koně bičem, až jim bylo ubohých zvířat líto, ale koně pořád nic, stáli dál jako přimrazení. Nu, co naplat, muži seskočili ze vozů a začali pátrat po příčině podivného jevu. Nebyli z toho vůbec moudří. A když se mezitím úplně setmělo, přeběhl panským služebníkům mráz po zádech. Co počít? V tom spatřili v poli nad silnicí žlutavou zář, která jasně plápolala v okolní černé tmě.

„Kdo tam co může večer dělat?“ podivili se.

Ale to už slyšeli z velké dálky dva neobyčejně silné hlasy. „Požeň ho pořádně brachu! řekl první. A druhý zase odpovídal:“ I jen se neboj, vždyť jsem ho už pohnal, řetěz jsem o něj přerazil!“ Tak je to v pořádku, celý život honil jiné – jen ať teď na vlastní kůži pozná, jak to chutná, lopotit se od slunka do slunka na poli!“

Světlo se postupně přibližovalo a kočí už začínali postupně rozeznávat jednotlivé postavy. Byli to dva čerti! Jeden šel za pluhem, na němž byla zavěšená svítlna, a druhý poháněl velkým řetězem nějakého člověka zapřaženého do pluhu.

A ten vyhublý muž v roztrhaných hadrech, to je, ano, to je přece zlý správce! Kam se však poděl jeho mocný břich a krásné šaty? Ti pekelníci ho ale zřídili! Kočí se v hrůze rychle

pokřičovali, vyskočili na vozy, práskli do koní, kterým už najednou nic nebránilo v cestě, a vyrazili k Ráječku. Provázek je strašlivý ďábelský smích.

Když druhý den ráno přišli lidé na pole, velice se podivili, že už bylo celé zoráno. Na zemi ležely kusy velkého řetězu, s nímž jeden z rohatých poháněl správce. Pověst, o tom co se přihodilo kočím, se rychle rozšířila po kraji. Poddaní se zaradovali, že alespoň po smrti se zlému správci dostalo za jeho nepěkné skutky spravedlivé odplaty.

Příloha č. 6: Výsledky výzkumu znalosti rájeckých přezdívek

V roce 2008 byl v Rájci místní rodačkou proveden v rámci bakalářské práce dialektologický průzkum, který měl zjistit stav znalosti místních přezdívek u rájeckých obyvatel, a to u obyvatel nejstarších (nad 75) a u nejmladších možných (15 let), přičemž výsledky jsou následující:

Rájec – jdu do... (té Réce): St. 5A, MI. 5A

- *Jak se říkalo: parku u rájeckého zámku (panská zahrada): St. 1A 3P 1N; MI. 5P náměstí (dědina): St. 1A, 3P, 1N + na mňestečku (1x), MI. 5N vesnici*

a) *za Jestřebím (Buřtov): St. 4A 1N + Habeš (1x), MI. 2A 2P 1N*

b) *Karolín (Šmitrov): St. 3A 2N; MI. 5N + Karbec (1x)*

c) *Holešín (Betlém): St. 3A 2P; MI. 2P 3N*

d) *Jestřebí (Bosna): St. 1P 4N; MI. 5N*

e) *chlapcům z Ráječka (vuláči): 3A 1P 1N; MI. 5N*

sedlákům (hřbeti): St. 5P + ráječt'í chrapoňi (2x); MI. 5N domkařům (žebráce): St. 5N + chalopňici (1x), s chalópki (1x), chalupáři (1x); MI. 5N přistěhovalým (úředníkům a učitelům) (cezáce): St. 5P + přivandrovalci (5x); MI. 1A 4P + přivandrovalci (3x)

Kurzivou jsou uvedeny výrazy, na které se rodačka dotazovala, tučným písmem je zaznamenán přehled jejich znalosti u respondentů. Zkratka **St.** označuje informátory starší generace, **MI.** mladší generaci. Pro aktivní znalost je použita litera **A**, pro pasivní **P**, **N** znamená, že je výraz informátorovi (informátorům) neznámý. Jestliže byl uveden nějaký další výraz namísto nebo vedle sledovaného pojmenování, je kurzivou uveden za generací, která jej použila, v závorce je znázorněn počet, kolikrát byl tento výraz v dané generaci použit.

Příloha č. 7: Výstava kamélií na Státním zámku Rájec nad Svitavou

(soukromý archiv autorky)

Květinové aranžmá instalované v 1. patře zámku, v letní jídelně, z roku 2009.

Květinové aranžmá instalované v květinovém salonku, v přízemí zámku, z roku 2008.

Příloha č. 8: Souhlas s užitím osobních údajů

Souhlas s užitím osobních údajů

Paní Lucie Petečelová, trvale bytem Klemov 339, Doubravice nad Svitavou, 67911, jako zákonný zástupce dítěte Alexeje Petečela uděluje souhlas Bc. Simoně Profantové, DiS. k využití výtvarných prací, vytvořených obrazových a zvukových záznamů a osobních údajů dítěte za účelem zpracování diplomové práce "Státní zámek Rájec nad Svitavou očima předškolního dítěte".

V Doubravici nad Svitavou, dne 2.6.2010

podpis

Příloha č. 9: Melodie písně „Hradní strašidla“

C F G C

Já vám, dě - ti, pot - kal pá - na a ten vro - li kas - te - lá - na

G C

pře - sko - čil přes hrad - ní zíd - ku, pak se vy - dal na ob - hlíd - ku.

F C

Jak vy - kro - čil smě - rem k hra - du, rá - zem své - sil hrů - zou bra - du,

G C

strach mu zje - žil všech - ny vla - sy, vi - děl svět - lo, sly - šel hla - sy.

Refrén:

F C G C

Cha cha chá, bu bu bu, já se tu bát ne - bu - du.

Příloha č. 10: Záznam projektu 1

(soukromý archiv autorky)

Dramatizace tance na zámku

Příloha č. 11: Záznamový arch projektu 1

jméno, věk	popis	záznam
Alexej (5 let, 11 měsíců)	1 má zájem o činnost, nevyžaduje žádnou podporu, ani individuální přístup	X
	2 má zájem, ale během činnosti vyžaduje podporu nebo individuální přístup	
	3 nedokáže pracovat samostatně, ale jeví o činnost zájem ve společnosti oblíbeného kamaráda	
	4 často opouští činnost, ale při vhodné motivaci se k ní vrací nebo ji alespoň sleduje	
	5 o činnost nejeví vůbec zájem	

Příloha č. 12: Povolení k natáčení v interiéru zámku

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V BRNĚ

Váš dopis č. j. / ze dne
Naše č. j. NPÚ-371/3944/2010
Vyřizuje / linka Hrdličková/183
Spisový znak 120.2
V Brně dne 7. 5. 2010

Bc. Simona Profantová, DiS.
Ráječko č.p. 30
679 02 Rájec-Jestřebí

Věc: SZ Rájec-Jestřebí, povolení k natočení DVD v interiérech zámku

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, uděluje souhlas Bc. Simoně Profantové, DiS., trvale bytem Ráječko č.p. 30, 679 02 Rájec-Jestřebí, s natočením doprovodného DVD v interiérech Státního zámku Rájec-Jestřebí za účelem zpracování diplomové práce.

PhDr. Petr Kroupa
ředitel

Národní památkový ústav
územní odborné pracoviště v Brně
nám. Svobody 8. 601 54 Brno
®

Příloha č. 13: Syllabus Státního zámku Rájec nad Svitavou pro děti předškolního věku

Motivační přivítání, úvod, exteriér

Průvodce přivítá skupinu dětí na nádvoří před hlavním vstupem do zámku. Než děti vejdou dovnitř, seznámí se stručně s prostředím, ve kterém se právě nachází a jeho hlavní dominantou. Průvodce může položit i několik motivačních otázek. Dle vlastního zájmu využije zvoneček a dohodne s dětmi pravidla.

Milé děti, pěkně vás tady u nás - v městečku Rájec - vítám! Prozradíte mi někdo, co vás sem k nám přivádí? Proč sem jdete? (Jdeme se podívat do zámku.)

Budete-li chtít, povím vám o tomto zámku pohádku...

Tento kouzelný zvoneček nás bude provázet celou pohádkou, a kdykoliv uslyšíte jeho zazvonění, znamená to: „Nastražte uši a dobře poslouchejte!“ (Průvodce krátce zazvoní.)

Bylo nebylo jedno království, a to se jmenovalo Rájec. Bylo obklopeno bohatými lesy s divou zvěří, jeskyněmi i propastmi a nedaleko v údolí tekla dokonce říčka Svitava.

Jednoho dne tudy projížděl bohatý král se svým synem a příroda kolem se jim natolik zalíbila, že si usmysleli tady zůstat. Protože království nemělo žádný zámek, musel ho král nechat postavit.

Stavba tohoto zámku ale nebyla vůbec snadná, trvala velice dlouho a král byl navíc už starý a nemocný, proto jej musel dostavět mladý princ, kterému pomáhali lidé z městečka.

Před zámkem bylo nádvoří – velký dvůr, kde bylo malé jezírko s vodotryskem (průvodce současně ukazuje) a po stranách domečky, kde bydleli hospodáři – lidé, kteří se o zámek dobře starali. K zámku patřila také velká zahrada – park, kam se můžete jít později podívat.

Samotný zámek byl velmi krásný, měl několik pater a úplně nahoře ve střeše byla malá okénka.

Protože král a princ byli velmi bohatí, vyzdobili si nádherně zámek také uvnitř, aby se jim tam lépe žilo. Chcete se jít podívat?

Vstupní hala

Průvodce pozve děti do zámku, kde je shromáždí ve vstupní hale. Upozorní je na to, jak se mají v zámku chovat a proč (nesmí na nic nesať, chodit mohou jen po červených koberečích, aby se nic nezničilo) a aby dbaly jeho pokynů. Zvonečkem vypravěč zazvoní vždy, když skupinu shromáždí v další místnosti, před jeho mluveným projevem.

Mladý princ měl mnoho přátel, které zval často na návštěvu sem na zámek. My jsme nyní také jeho hosté.

Každý host nejdříve vstoupil sem – do haly – velké místnosti. Na obraze hned hosté viděli namalovaného pana krále a vedle mladého prince. (Průvodce ukazuje.)

Když se hosté otočili, spatřili neobyčejně krásné stoly. Jejich desky nechal princ přivést z nedalekých jeskyní – jsou vyřezané ze skály. Potom princ pozval hosty dále.

Červený pokoj

Skupina jde přes vstupní salon do červeného pokoje. Průvodce dětem bezprostředně ukazuje všechny předměty, o kterých se zmiňuje.

Hosté vešli do dalšího pokoje, a když na stěnách uviděli tuto barvu (průvodce ukazuje na červené stěny a ptá se dětí, jaká je to barva), začali mu říkat „Červený pokoj“. Pak se posadili u stolečku a pili víno ze zvláštních skleniček, které nebyly ze skla, ale ze vzácného kamene – z křišťálu. Zvláštní skleničky a ostatní nádobí uvidíte ve skříni (na stěně jsou ještě křišťálové mísy).

Někteří hosté podepisovali i důležité listiny. Někdy se jim to ale nepovedlo, proto je zmačkali a vyhodili do skříňky – odpadkového koše na papíry. Máte doma také odpadkový koš? U starších dětí a dle zaujetí je možné navíc poukázat na obrazy.

Mezi křišťálovými mísami je na obraze namalovaný mladý princ, který pozval hosty do svého krásného zámku. Vedle na obraze je jeho bratr, který žil daleko u moře – v Chorvatsku. Možná tam byl někdo z vás v létě na prázdninách... A mezi okny je obraz jejich maminky, která měla zvláštní jméno – jmenovala se Rafaela.

Slavnostní jídelna

Skupina se přesune do vedlejší místnosti, odkud je náhled do květinového salónku.

Aby vzácní hosté neměli na návštěvě hlad, byli pak pozváni sem – pozorně se tady děti rozhlédněte a zkuste hádat, co zde hosté dělali? (Místnost je dobře rozpoznatelná dle velkého kulatého stolu.)

Tady hosté slavnostně obědvali, proto se této místnosti říkalo „slavnostní jídelna“. (Kde vy obědváte v MŠ, ZŠ, doma a vypadá to stejně?) Hosté se posadili u kulatého stolu s nádherně vyšíváním ubrusem. Ten vyšívaly dvě princezny, které na tomto zámku také kdysi bydlely. Měly zvláštní jména – jedna se jmenovala Krescencie a druhá Leopoldina.

Jídelna má i neobvyklý strop – podívejte se vzhůru – je celý ze dřeva a jsou tam vyřezány malé kytičky. V rohu stojí velká skříň, která se mladému princovi natolik líbila, že si nechal udělat ještě jednu úplně stejnou, ale menší – najdete ji zde? (Zmenšenina skříně se nachází mezi okny.)

Když hosté poobědvali, přizval princ do jídelny všechny královské děti, aby bylo veseleji. (Průvodce současně ukazuje na romantický portrét pěti dětí princezny Leopoldiny, které jsou fiktivně vyobrazené na dně propasti Macocha.)

Zkusíte je všechny spočítat?

Holčička v modrých šatech se jmenovala Augusta a velice ráda malovala. Měla svoji paní učitelku, která ji tomu učila. Protože Augusta namalovala mnoho obrázků s květinami, vystavila si je do malé místnosti, kterou se pak pyšnila před hosty. Pojdte se na ty obrázky podívat... (Průvodce vyzve děti k nahlédnutí do květinového salónu, kde se nachází květinová zátěš Augusty Salmové, jejíž učitelkou kreslení byla Amálie Mánesová, sestra proslulého českého malíře Josefa Mánesa).

Poté, co si děti místnost prohlédnou, prochází rohovým salónem do dalšího pokoje.

Tato místnost je označována jako „Kabinet rytin“, ale z důvodu složitého a poněkud abstraktního názvu ho dětem nepojmenováváme. Průvodce se drží označení „pokoj“. Opět poukazuje pouze na předměty dětem snadno pochopitelné.

Po slavnostním obědě se hosté posadili v pokoji, kde s princem hráli někdy karty, někdy šachy. Měli na to „hrací stoleček“, který se pomocí malých dvířek dal i otevřít. (Průvodce předvede.)

Židle, na kterých seděli, byly vyzdobeny malými květinami, ve kterých se leskne perleť – tu byste našli uvnitř mušlí. (Viděli jste někdy mušle, a kde je najdete?)

Máte, děti, doma v pokojíčku psací stůl? Princ měl také jeden – v rohu u okna. Podívejte se, jestli je stejný jako ten váš doma? Co je na něm jiného? (průvodce ukáže dětem otevírací psací stůl)

Protože někdy bylo v zámku chladno, museli sloužící – lidé, kteří se starali o krále s princem, zatopit. V zámku ale nebyly radiátory, jaké máte vy doma, ale takovéto krby, kde hořel oheň. Na krbu seděl panáček a kýval hlavou (průvodce odkáže děti na porcelánovou kývací sošku), můžete mu zamávat.

Sál předků

Následující místnost se nazývá „Sál předků“. Nejvíce nápadné je zde značné množství obrazů (konkrétně portrétů), o jejichž základním významu se průvodce zmiňuje. Název místnosti však ve výkladu pro děti nepoužívá.

Král s princem měli velikou rodinu, kam patřili všichni jejich strýčkové a tetičky, babičky a dědečkové. Protože někteří byli z daleka a nemohli zámek často navštěvovat, nechali si je král s princem namalovat, aby je měli stále nablízku. Všechny jejich obrazy pak vystavili v této místnosti a ukazovali je i svým hostům.

Na tomto je namalovaný mladý princ a naproti němu je pan král. Toho zde můžete vidět také jako malého chlapečka, když byl tak veliký jako vy (průvodce při výkladu ukazuje) – chlapeček má na obrázku ale šatičky jako holčička, protože malé děti tehdy oblékali stejně, takže se někdy ani nepoznalo, jestli je to chlapeček nebo děvče. Až později, když už byli princové velcí, nosili kalhoty a na hlavách někdy i paruky.

Paní na obrázku v zelených šatech je královna. Má krásné šaty s krajkou a vlasy vyčesané do výšky. Královna je zde také namalovaná ještě jednou - jako malá holčička na obrázku s pejskem.

Děti, jaké oblečení nosíte vy? Nosí kluci také šatičky? Co nosí kluci a co holky?

Zahradní sál

Skupina dětí se nyní přemístila do „Slavnostního sálu“, kde v současnosti bývají konány svatební obřady, vítání občánků nebo koncerty. Průvodce se ve výkladu drží původního názvu „Zahradní sál“.

Aby se hosté dostali do zahrady a nemuseli při tom obcházet celý zámek zvenku, zkrátili si cestu přes sál – velkou místnost a prošli těmito dveřmi přímo do zahrady. Místnosti tedy hosté později začali říkat „Zahradní sál“.

Všimněte si děti, že sál je kulatý a také hodně vysoký, proto umí udělat i zvláštní kouzlo s každým hláskem - stačí jen, když zazpíváte nějakou písničku...(Průvodce vyzve děti, aby zazpívaly písničku, kterou znají, a pak pokračuje dál.) Jste moc šikovné děti! Ale co se to stalo s vašimi hlásky? Byly dobře slyšet a rozléhaly se zde...Víte co? Vyzkoušíme kouzlo ještě jednou a zatleskáme si, jestli to bude stejné jak s těmi hlásky! (Děti krátce zatleskají.) Výborně, teď se z vás stali malí kouzelníci!

Za odměnu vám prozradím tajemství...Vidíte ty skříňky okolo? Do těch si princezny a královny schovávaly svoje šperky – zlaté prstýnky a náušnice, korále a korunky, proto se skříňkám říká šperkovnice. Měly různé zásuvky a byly také krásně vyzdobené – tato je nejkrásnější, protože je ozdobená drahými barevnými kamínky. (Průvodce děti odkáže na šperkovnici u dveří do další místnosti.) Teď, děti, napněte uši, dám vám hádanku! Co myslíte, že jsou tyto dvě věci? (Průvodce nechá děti chvíli hádat.) Jsou to dva stolečky, kterými je možné otáčet. (Průvodce předvede.)

Princ s králem se ale v tomto sále pyšnil před svými hosty ještě jednou věcí – podívejte se nahoru – nad vámi je veliký lustr s malými svíčkami. Pod každou svíčkou je hrníček a talířek, uprostřed lustru je pak konvice na čaj. Líbí se vám lustr? Úplně stejný uvidíte ještě jednou, za malou chvíli...(Děti přechází do knihovny.)

Knihovna

Průvodce seskupí děti v prvním sále knihovny a podává výklad. Dle aktuálních možností je domluvený s jiným průvodcem, který je převlečený za bílou paní a vyčkává skrytý v prvním sále do příchodu skupiny, poté se dětem ukáže. Nejvíce efektní a vždy překvapující je bílá paní procházející se po ochoze knihovny. Dle zájmu dětí a časových možností si skupina prohlédne všechny tři sály knihovny.

Někdy byli hosté na návštěvě v zámku i několik dní, a aby si zkrátili dlouhou chvíli, půjčili si nějakou knihu a četli. Všechny knihy byly poskládány v této místnosti, které se říká knihovna.

I. sál:

Nejraději ze všech sem však chodil mladý princ. Protože hodně cestoval do dalekých zemí a měl rád knížky, vždycky si nějaké přivezl a dal je sem do knihovny. Knížky jsou tedy psány v cizích jazycích, kterým bychom nerozuměli. Protože je jich zde velmi mnoho, jsou naskládány ve skříňkách až nahoru ke stropu. Aby se tam princ dostal a mohl si některou knížku přečíst, vylezl po malých schůdkách uprostřed až nahoru, kde chodil po úzké lávce se zábradlím.

Ještě vám ale musím prozradit jedno tajemství – někdy se po té lávce prochází i bílá paní...Kdybyste ji náhodou viděli, tak se jí nemusíte bát, protože je velmi hodná, a když se na ni usmějete, tak vám možná zamává!

Vzpomínáte si ještě na královské děti, které byly namalované na obrázku ve slavnostní jídelně? Tak tyto děti chodily také sem do knihovny – měly zde oblíbené dětské knížky s obrázky, které si prohlížely. Někdy si zde hrály s malou stavebnicí hradu. Znáte, děti, lego? Tento hrad je takové staré lego, které se dá celé rozložit. (Průvodce odkáže děti na maketu chrámu v Jeruzalémě.) Máte také nějaké oblíbené knížky jako královské děti? Jaké? (Průvodce položí dětem otázky.)

Skupina dětí se přesune do druhého sálu knihovny, který je možno zhlédnout i bez slovního doprovodu průvodce.

II. a III. Sál:

Jak už jsem vám říkala, knížek je zde velmi mnoho a některé se dokonce do předešlé místnosti nevešly, proto je princ uložil ještě sem a do vedlejší, menší místnosti, kam můžete nahlédnout. Tady knihovna pokračuje. Prohlédněte si ji a řekněte mi, co je v ní stejné jako v té předešlé místnosti? (Průvodce pomáhá dětem s vyjádřením myšlenek, upozorní je, že stejný je zde ohoz – také se dá po něm chodit, také tam princ vylezl po schůdkách.) Král s princem si zde vystavili i zvláště namalovaný strom, na kterém jsou napsána všechna jména jejich babiček, dědečků, tetiček i strýčků, které jsme už viděli na obrázcích dříve. (Průvodce ukáže na rodokmen rodu Salmů a doplní ho pouze jednoduchým textem.)

Princ se také velmi rád učil. Někteří jeho hosté ho obdivovali a učili se s ním. Často všichni seděli v knihovně dlouho do večera a četli knihy. Protože už byla tma, museli si posvítit zapálenými svíčkami, neboť na zámku neměli světlo jaké máte vy doma – třeba v obýváku. Aby svíčky nemuseli hosté celou dobu držet, dávali si je do svícňů. Pak už jen listovali knihami a četli a četli.

Vy jste ale také velmi šikovní jako princ, určitě jste se v MŠ také něco naučili – třeba pěknou básničku! Řeknete mi ji? (Průvodce vyzve děti k přednesu básně, kterou znají z MŠ.)

Závěr, rozloučení

Poté, co si skupina dětí prohlédne knihovnu, vrací se zpět do slavnostního sálu a odtud prosklenými dveřmi do vstupní haly, kde prohlídka interiérů začínala. Průvodce se s dětmi rozloučí a skupina vychází opět hlavním vstupem na nádvoří, kde je možné v případě zájmu udělat společnou fotografii.

Děti mohou pod pedagogickým dozorem zdarma navštívit zámeckou zahradu, kde je za příznivého počasí velmi pěkná procházka a možnost organizace různých pohybových her, dále využití laviček k odpočinku.

Hosté strávili na zámku mnoho krásných chvil, ale protože museli už jet domů, rozloučili se tady s panem králem a mladým princem. (Průvodce ukazuje na stejné portréty zakladatele a dostavitele zámku tak, jak tomu bylo v úvodu.) Pěkně jim poděkovali za pozvání a pak už se rozjeli na všechny strany, široko, daleko, do svých zámků.

I vaše návštěva, děti, tady končí, ale jestli se vám na zámku s panem králem a princem líbilo, můžete je přijít navštívit zase – jste jimi srdečně zváni!

Zazvonil zvonec a pohádky na rájeckém zámku je konec.

(Průvodce krátce zazvoní zvonečkem, který během prohlídky využíval.)

Příloha č. 14: Záznam projektu 2

(soukromý archiv autorky)

Před vstupem do parku

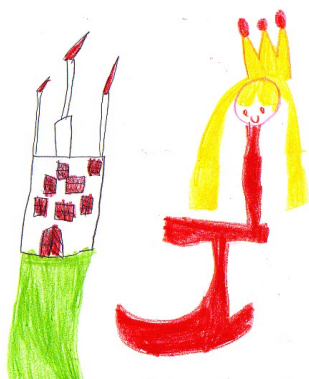

Skládání slov dle vzoru

Hry s pexesem

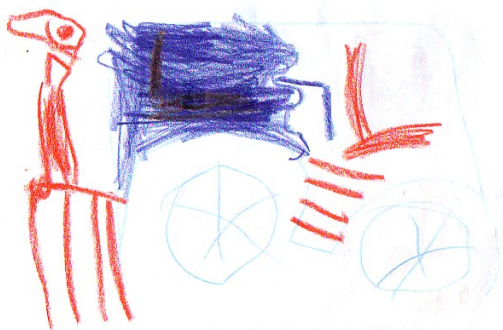
Příloha č. 15: Zážitky ze zámku ve výtvarném pojetí

„Zámek a princezna“

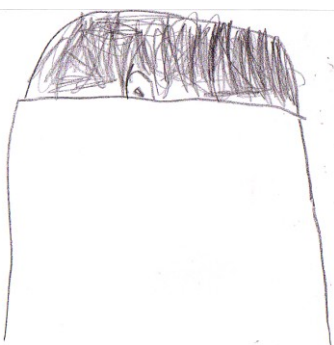
„Zámek a nádvoří“

„Zámecký kočár“

„Zámek s jezírkem“

„Psací stůl“

Příloha č. 16: Záznamový arch projektu 2

jméno, věk	popis	záznam
Alexej (5 let, 11 měsíců)	1 má zájem o činnost, nevyžaduje žádnou podporu, ani individuální přístup	X
	2 má zájem, ale během činnosti vyžaduje podporu nebo individuální přístup	
	3 nedokáže pracovat samostatně, ale jeví o činnost zájem ve společnosti oblíbeného kamaráda	
	4 často opouští činnost, ale při vhodné motivaci se k ní vrací nebo ji alespoň sleduje	
	5 o činnost nejeví vůbec zájem	

Příloha č. 17: Předávací protokol o užívání díla

SOUHLAS S UŽITÍM DÍLA

Bc. Simona Profantová DiS., trvale bytem nám. 1. máje 30, Ráječko jako autor díla s názvem *Využití regionu Blanensko v mateřské škole* **uděluje souhlas** k bezplatnému užívání svého díla ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů. Souhlas s užitím díla je udělen pouze pro účely průvodcovské činnosti v objektu Státního zámku Rájec nad Svitavou, okr. Blansko.

Souhlas s užitím díla se uděluje na dobu určitou od 9. 5. 2010 do doby vydání brožury s totožným textem. V případě, že nedojde k vydání této brožury, uděluji souhlas do 31. 12. 2010 s možností prodloužení dle dohody.

Autorka **neuděluje souhlas** k jakémukoliv pořizování kopii a rozmnožování díla pomocí technických prostředků. Dílo nesmí být užíváno v rozporu s jeho účelem (viz. výše).

Paní Jana Kopecká, kastelánka Státního zámku Rájec nad Svitavou potvrzuje svým podpisem převzetí 2 ks díla s názvem *Využití regionu Blanensko v mateřské škole*, bere na vědomí souhlas s užitím předmětného díla a zajistí, aby bylo dílo ze strany zaměstnanců a brigádníků působících ve Státním zámku Rájec nad Svitavou užíváno v souladu s tímto dokumentem.

V Rájci-Jestřebí dne 8. 5. 2010

Národní památkový ústav
Státního zámku Rájec nad Svitavou
679 02 Rájec-Jestřebí
tel.: 516 432 013
750 323 33, DIČ: CZ75032333

Jana Kopecká

Příloha č. 18: Vyjádření k sylabu Státního zámku Rájec pro předškolní děti

Vyjádření k diferencovanému průvodcovskému textu SZ Rájec

Základní charakteristika textu

Průvodcovský text určený pro děti předškolního a mladšího školního věku, který mapuje jeden z prohlídkových okruhů zámku Rájec nad Svitavou (první nadzemní podlaží). Autorka – Bc. Simona Profantová. Březen 2010.

Úvodem

Metodika prohlídek s živým průvodcem je systematicky zanedbávána, zejména pražským ústředním pracovištěm. Občasné, periodicky se opakující pokusy o srovnání a zřejmě i vyhodnocení textů nevyšly v posledním čtvrt století v žádnou širokospektrální diskusi a vůbec už ne v závazný metodický materiál zohledňující mimo jiné změny ve společnosti i „nový příběh“ památkových objektů (aspoň o něčem takovém nevím). Proto je třeba uvítat každou smysluplnou, obsahově i formálně podnětnou iniciativu „zdola“, která se pokouší kultivovat předpoklady pro výkon profesní role průvodce a vůbec pro veřejné zprostředkování hodnot našich hradů a zámků. Za takovou iniciativu předloženou práci Bc. Profantové považuji.

Zhodnocení textu

Positivní je, že autorka naplňuje základní požadavek pro komunikaci s předškolními dětmi – to je „zapomíná“ na standardní průvodcovský výklad, usiluje o srozumitelnost, přitažlivost, o přibližování a srovnávání autenticky viděné a se znalostí věci vybrané skutečnosti se zkušenostmi a s mentální úrovní dětského světa. Přitom se snaží o vyvolání iniciativního chování dětí, o jejich vtáhnutí do děje, o nezbytnou aktivaci jejich pozornosti příčinnými otázkami aj. Výborných příkladů, které prolínají textem jako leitmotiv, by se dala nalézt řada – dotazy na oblečení, na místo k obědu, výzvy k potlesku, k zazpívání písničky, k zarecitování básničky, k spočítání dětí na obraze, kladení různých hádanek aj. Dobrým nápadem je i zvoneček užívaný průvodcem. Oceňuji i závěrečnou výzvu k prohlídce parku a důraz na kontext zámku a jeho přírodního prostředí v úvodní části prohlídky. Text vůbec prozrazuje autorčinu důvěrnou znalost místa, její zkušenost s průvodcovskou činností i její cit pro proporcionalitu a uměřenost. - - - Tedy to podstatně vnímám jako přínosné, někdy i velmi přínosné. Nicméně nacházím i místa, která považuji za diskusní, ale i taková, s nimiž nesouhlasím. Problematická je, aspoň podle mého soudu, trochu zavádějící idea „pohádky“ proklamovaná průvodcem v jinak kvalitním začátku prohlídky, v textu se pouze operuje s metodicky rozdílně akceptovatelnými pojmy jako je „království Rájec“ nebo „pan král“, ale jinak se průvodce pohybuje ve zcela reálném světě salmovských princů a princezen. Naprosto nepřijatelné je oživení prohlídky náhle se objevující „Bílou paní“ zpodobněnou jiným průvodcem. - - - Pokud jde o formu textu, uvítal bych větší důraz na jeho návodnější dvojestupňovou, tedy scénářovou strukturu. Do ní bych jistě vložil i motivační alternativy!! a vůbec zvětšil prostor pro improvizaci průvodce. Také doporučuji více rozvést rady týkající se spolupráce s pedagogickým dozorem nebo komunikaci s dětmi, především při řízení jejich spontánních výpovědí a vzájemné soutěživosti. Zejména mladí sezonní průvodci (praktikanti škol cestovního ruchu) bývají v tomto směru zcela nepoučení a při výkonu své role naprosto bezbranní. - - - Předložený text oslovuje množstvím nevýznamným, ale jednotným a uzavřeným návštěvnický segment - třídy mateřských škol doprovázené učitelkou. Nedomnívám se ale, jak je autorkou avizováno, že ho lze uplatnit i v případě dětí mladšího školního věku, tedy aspoň těch, co navštěvují 1. až 3. třídu ZŠ. Nebo beze zbytku uplatnit. Zde je ho zapotřebí korigovat, někdy i významněji. Návod k tomu by se mohl v eventuelní nové verzi rovněž objevit, právě tak jako komentář k alternativní použitelnosti textu, který může či by spíš měl do jisté míry!! posloužit jako inspirace a dílčí metodika průvodcům uskutečňujícím diferencovanou prohlídku sociálně polytematické skupiny, kde je větší počet velmi malých dětí.

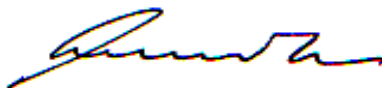
Závěrem

Vezmu-li v úvahu, že předložený text je výsekem ze studentské bakalářské práce, musím konstatovat, že jde o poměrně výjimečné, velice zodpovědné a kvalitně odvedené dílko, které je pro praktickou potřebu SZ Rájec užitečné a dobře použitelné (po odstranění nepřiměřeného vybočení s Bílou paní). Z hlediska nejvyšších nároků však, jsem přesvědčen, vyžaduje dopracování. Zejména proto, že, jak autorka v příložené zprávě avizuje, je text určen ke „knížnímu vydání“ (???)

Poznámka

Zhodnocení textu mně uložila porada vedení brněnského ÚOP dne 19. dubna 2010 a opakovaně 27. dubna 2010 (viz zápisy), text mně však byl doručen el. poštou až vobřejšího dne, to je 30. dubna 2010.

Zpracoval : Karel Janiček, kastelán Státního zámku Vranov nad Dyjí

Ve Vranově nad Dyjí dne 1. května 2010

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Simona Profantová, DiS.
Katedra:	Katedra primární pedagogiky
Vedoucí práce:	Mgr. Alena Vavrdová, Ph. D.
Rok obhajoby:	2010
Název práce:	Státní zámek Rájec nad Svitavou očima předškolního dítěte
Název v angličtině:	The castle Rajec nad Svitavou in the eyes of the pre-school child.
Anotace práce:	Diplomová práce pojednává o možnostech kulturního využití města Rájec-Jestřebí v mateřské škole. Popisuje charakteristické vlastnosti a vývoj dítěte předškolního období. Obsahuje kvalitativní výzkum zaměřený na zjišťování vlivu prostředí na zájem dítěte a přiložené CD s videozáznamem.
Klíčová slova:	Dítě, předškolní věk, mateřská škola, folklór, projekt
Anotace v angličtině:	The submitted diploma thesis deals with the issue of the culture life possibilities of the town Rajec Jestrebi at the nursery school. Characteristic features and the progress of the child in the pre-school period are described. The quality research focused on the determination how the environment influences the interest of the child and the CD with the video recording are enclosed.
Klíčová slova v angličtině:	child, pre-school age, nursery school, folklore, project
Rozsah práce:	73 stran
Přílohy vázané k práci:	23 stran
Jazyk práce:	ČJ